

magma

MAGMA • 2/2022

Lia Markelin

EN INBLICK I LÄROMEDELSSITUATIONEN FÖR ANDRA STADIETS YRKESUTBILDNING PÅ SVENSKA

KONSTSAMFUNDET LWS | Lisi Wahls stiftelse
för studieunderstöd

SfV SVENSKA FOLKSKOLANS VÄNNER

Svenska
kulturfonden

**En inblick i läromedelssituationen
för andra stadiets yrkesutbildning på svenska**

Utgivare: Tankesmedjan Magma
www.magma.fi

Magma 2022

Rapporten är finansierad av Konstsamfundet, Lisi Wahls stiftelse för studieunderstöd, Svenska kulturfonden och Svenska folkskolans vänner

Layout & tryck: Oy Nord Print Ab

Pärmbild: iStock

ISBN: 978-952-7328-28-6 (online)

ISSN: 1798-4610 (online)

Det är tillåtet att kopiera, citera och återge avsnitt ur denna publikation förutsatt att källan anges samt att innehållet inte förändras eller förvrängs.

Lia Markelin

**En inblick i läromedelssituationen
för andra stadiets yrkesutbildning
på svenska**

Om författaren

Lia Markelin

Lia Markelin är samhällsanalytiker vid tanke-
smedjan Magma. Hon är doktor i samhällsveten-
skaper från Bradford universitet i England. Till
hennes specialområden hör minoritetsfrågor och
minoritetspolitik. Tidigare har hon jobbat med
bland annat svenskspråkigt högskolesamarbete i
huvudstadsregionen.

Innehåll

Inledande sammandrag.....	7
1. Introduktion.....	9
2. Nuläget inom yrkesutbildningen	13
Nuläget gällande undervisningsmaterial	18
3. Produktion av läromedel för andra stadiets yrkesutbildning .	31
Utbildningsstyrelsens produktion.....	31
Förlagens roll	36
Utbildningsteknologiska lösningar/EdTech	39
Läromedelsproduktionens ekonomi och process.....	41
4. Hur kunde läget förbättras?	43
Övergripande synpunkter.....	43
Den ofrånkomliga digitaliseringen	44
Vad önskar lärarna?	47
Vad önskar studerande?	55
Framtidens behov av läresurser	57
De olika aktörernas roll.....	61
5. Avslutande reflektioner	69
Konkreta förlag	72
Generella rekommendationer	77

Bilaga 1	82
Yrkesinriktade examina, enligt beviljade tillstånd åt svensk- och tvåspråkiga utbildningsanordnare	
Bilaga 2	87
Gemensamma examensdelar i yrkesinriktade grundexamina	
Bilaga 3	88
Svenskspråkiga läromedel utgiva av Utbildningsstyrelsen för andra stadiets yrkesutbildning, till salu hösten 2021.	
Källor.....	92
Noter.....	93

Inledande sammandrag

Andra stadiets svenskspråkiga yrkesutbildning befinner sig i ett problematiskt läge. En stor del av utbildningarna står helt utan grundläggande läromedel. En betydande andel av de läromedel som existerar på svenska i Finland är föråldrade och inte anpassade till nuvarande examensgrunder. Förutom enstaka utbildningsteknologiska företag är det endast Utbildningsstyrelsen som gett ut läromedel på svenska för andra stadiets yrkesutbildning, men inget nytt har utkommit sedan 2017. De publikationer som getts ut har inte nödvändigtvis heller beställts av yrkesutbildningsanordnarna. Hela 94 procent av alla lärare i denna undersökning uppger att material de själva producerat utgör ett huvudsakligt läromedel i undervisningen.

Läromedel skapar en trygghet för både lärare och studerande att undervisningen förmedlar nödvändig information på rätt nivå. Då läromedel saknas eller är föråldrade måste läraren göra dessa avvägningar själv. Det kan vara en knepig uppgift, i synnerhet som alla yrkeslärare inte är pedagogiskt utbildade. I praktiken betyder det att mycket av lärarens tid går åt till att ta fram, sortera, översätta och anpassa material för sin undervisning. Många lärare upplever därtill att rådande examensgrunder är allmänt formulerade och ger utrymme för tolkningar. Samma eller liknande formuleringar kan återkomma inom flera obligatoriska examensdelar. Hur ska läraren tolka oprecisa formuleringar? Vad ska man behandla inom vilken examensdel?

Samtidigt befinner sig läromedelsfältet i en brytningsfas. Digitala plattformar har tagits i bruk vid alla yrkesinstitut och man arbetar med digitalisering av läromaterial. Ännu har bara enstaka digitala läromedel – dvs. läromedel utvecklade för en digital plattform – på svenska producerats på den privata marknaden. Utbildningsstyrelsen eller förlagen har inte nått dit än, men planer finns. Sam-

tidigt finns det inom yrkesutbildningen väldigt olika behov bland studerande inom olika branscher och de akademiska färdigheterna är betydligt brokigare än bland gymnasie-studerande. Behovet av en mångsidig läromedelspalett kommer därför sannolikt att bestå.

Fondernas Läromedelsgrupp – med representanter från Svenska kulturfonden, Konstsamfundet, Svenska folkskolans vänner samt Lisi Wahls stiftelse för studieunderstöd – har genom åren haft en viktig roll i att stödja produktionen av läromedel på svenska. Bara under 2021 delade Läromedelsgruppen ut närmare 60 stipendier för sammanlagt närmare 370 000 euro. Om man jämför detta med den sammanlagda summan staten lägger på produktion av svenskspråkiga läromedel – 80 000 för produktion av läromedel med liten spridning på svenska samt UBS förlagsverksamhet – är summan betydande. Däremot har varken fonderna eller Utbildningsstyrelsen mottagit ansökningar för produktion av läromedel för andra stadiets yrkesutbildning på svenska. Detta kan te sig förvånande, men tanke på den brist som beskrivs i denna rapport. Flera lärare har försökt höja rösten och även skrivit motioner om saken, men ännu har inget skett.

Bristen på svenskspråkiga läromedel inom andra stadiets yrkesutbildning är inte ny. Tvärtom: någon tradition av utbredd läromedelsproduktion eller -användning på svenska för andra stadiets yrkesutbildning har aldrig funnits. På grund av detta kan det vara svårt att veta hur läget kunde förbättras eller vilka frågor som bör prioriteras. Behoven inom olika examina och examensdelar är också mycket varierande. Rapporten avslutas därför med ett antal konkreta åtgärdsförslag samt tio mer övergripande förslag för att underlätta problematiken på längre sikt.

1. Introduktion

De svenska fonderna och stiftelserna har länge understött produktionen av svenskspråkiga läromedel. Understödet har varit ett betydelsefullt tillskott för att försäkra utbudet av svenskspråkiga läromedel till grundskolor och gymnasier. I mandatet för Läromedelsgruppen – med representanter för Svenska kulturfonden, Konstsamfundet, Svenska folkskolans vänner samt Lisi Wahls stiftelse – har även läromedel för andra stadiets yrkesutbildning ingått. Däremot har gruppen upplevt det svårt att utkristallisera de största eller mest akuta behoven, eller hur läromedelsproduktionen inom yrkesutbildningen ser ut. Läromedelsgruppen kontaktade därför tankesmedjan Magma för en överblick. Den föreliggande rapporten ger en inblick i nuläget, inklusive stötestenar och utmaningar inom läromedelsproduktionen för andra stadiets yrkesutbildning.

De övergripande frågorna som utredningen vill belysa är följande:

- Hur ser produktionskedjan och ansvarsfördelningen för svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning ut?
- Vilka läromedel använder de svenskspråkiga yrkesutbildarna idag och hurdana läromedel behövs i framtiden?

Syftet med utredningen är att förbättra möjligheterna för fonderna att i samarbete med andra stadiets yrkesutbildningsanordnare,¹ Utbildningsstyrelsen och förlagen stödja en ändamålsenlig produktion av svenskspråkiga läromedel. Genom att förtydliga bilden av nuläget förbättras möjligheten att stödja åtgärder som kan leda till ett mer täckande och tidsenligt utbud av svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning.

Två centrala frågor tas i beaktande under utredningens gång. Den ena är digitaliseringen av läromedel och i vilken mån tryckta läromedel fortfarande är ändamålsenliga. Den andra gäller den utvidgade läroplikten som trädde i kraft den 1 augusti 2021, och som bland annat innebär att läroplikten pågår tills den studerande fyllt 18 år, dvs målsättningen är att alla ska utföra en utbildning på andra stadiet. Nödvändiga läromedel bör därmed också vara gratis för den studerande. Vad innebär detta för yrkesutbildarna och vilka eventuella konsekvenser har det fått – eller kunde det få – för läromedelsproduktionen?

Utvärderingen bygger huvudsakligen på material insamlat bland undervisningsanordnarna. Dels bistod yrkesinstitutet utredningen med att sända ut en enkät till sina lärare. Dels bygger utredningen på intervjuer med rektorer, lärare och studerande vid olika yrkesinstitut, personer som arbetar med läromedel inom Utbildningsstyrelsen (UBS) eller inom privata förlag, dels med individer och representanter för organisationer som har ett intresse i frågan. Sammanlagt deltog 53 personer i intervjuerna (se tabell 1).

Tabell 1. Antal intervjuer utförda för utredningen.

Institutioner/personer	Antal
Yrkesutbildningen	38
Rektorer + 1 utbildningschef	5
Lärare och pedagogiska chefer	17
Studerande	16
Utbildningsstyrelsen	6
Förlag	4
Övriga experter	5
Sammanlagt	53

De flesta intervjuerna har skett via Teams. De studerande som deltog i undersökningen studerade till bilmekaniker, kosmetolog, merkonom, närvårdare,

ungdoms- och fritidsinstruktör eller inom elbranschen. De lärare som deltog i intervjuer undervisade inom ett eller flera av följande: språk, samhällskunskap eller andra gemensamma examensdelar, catering- och restaurangbranschen, film/foto/bildbehandling, husteknik, IKT, konstindustri, maskin- och metallteknik, skogsmaskinsbranschen, social- och hälsovårdsbranschen samt inom utbildning som handleder för yrkesutbildning (VALMA). Två arbetade som speciallärare. Bland de intervjuade lärarna ingick en som var ansvarig för alla gemensamma examensdelar (GEM) inom sin utbildningsinstitution. De lärare som kontaktades för intervju hade meddelat sitt intresse via den enkät som gick ut till alla lärare.

Det var inte möjligt att intervjua personer inom alla branscher inom ramen för denna utredning. En del branscher har även blivit utan svar inom ramen för enkäten och är därför inte representerade här. Hit hör bl.a. musik, tolkning för talskadade, sjöfart, idrott samt några tekniska branscher. Denna utredning ska alltså inte ses som uttömmande.

Enkäten utfördes under hösten 2021. Den gick ut till de stora svenskspråkiga yrkesutbildningsanordnarna (Axxell, Optima, Practicum och Yrkesakademin) samt Vamia och Folkhälsan. Ålands yrkesgymnasium ingick inte i enkäten men rektor intervjuades. Sammanlagt inkom 130 enkätsvar, vilket kan anses vara en god siffra för riktgivande resultat. En majoritet av svaren kom från Österbotten. Cirka en tredjedel undervisar i södra Finland (se bild 1).

Ser man på vem som svarade på enkäten enligt de branscher de undervisar i, ser man att en stor del undervisar inom hälsovård och välfärd eller inom gemensamma examensdelar (GEM). Frågan var öppen, vilket innebar att den svarande kunde fylla i en eller flera ämnen, branscher eller examensdelar som hen undervisar i. En del lärare undervisar både gemensamma examensdelar och yrkesinriktade examensdelar inom ramen för yrkesutbildningen (t.ex. hållbar utveckling och landsbygdsföretagande) eller inom flera examensdelar. I de fall

där svaren sträckte sig över flera utbildningsområden har det som nämndes först använts i kategoriseringen.

Bild 1. Andelen lärare som svarat på enkäten enligt region. I södra Finland ingår även Åboland (N=130).

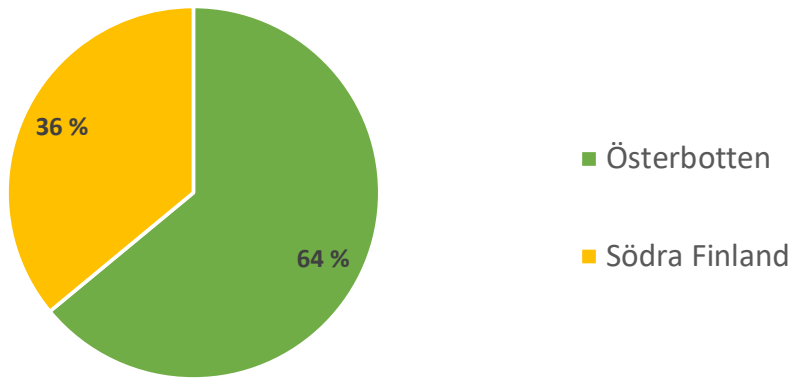
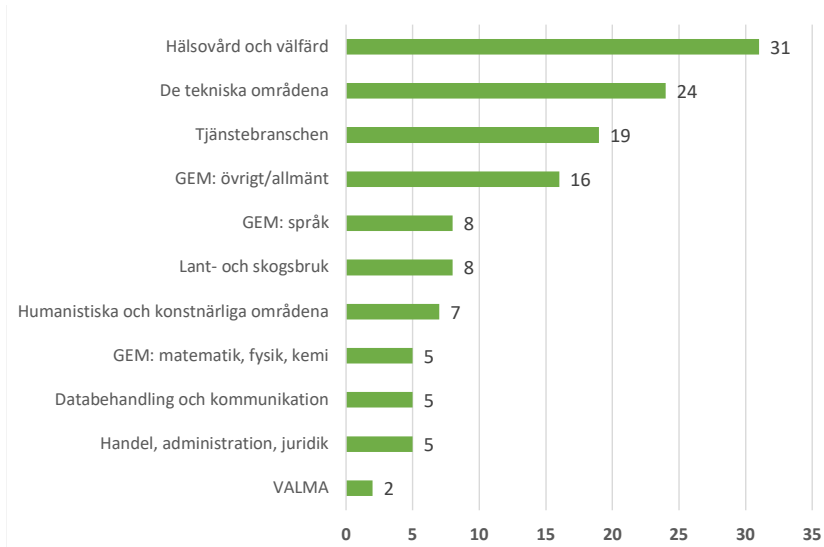

Bild 2. Antal lärare som svarat på enkäten enligt utbildningsområde/bransch (N=130).

2. Nuläget inom yrkesutbildningen

Det erbjuds över 100 olika yrkesinriktade examina på svenska i Finland (se bilaga 1). Här ingår yrkesinriktade grundexamina, yrkesexamina och specialyrkesexamina inom allt från lant- och skogsbruk till affärsverksamhet och konstindustri. Majoriteten av alla andra stadiets yrkesstuderande studerar inom något av de 42 yrkesinriktade grundexamina som erbjuds i Finland. 37 yrkesinriktade grundexamina erbjuds på svenska. Antalet svenskspråkiga studerande uppgår till ca 9 200 personer sammanlagt, av vilka de flesta studerar för en grundexamen vid ett svenskspråkigt utbildningsprogram (se tabell 2). Bara en liten andel svenskspråkiga studerar vid finskspråkiga program. Sammanlagt 12 utbildningsanordnare arrangerar utbildning på svenska. En av dessa ligger på Åland. En del utbildningsanordnare arrangerar utbildning inom endast ett eller två specialområden (så som Folkhälsan inom idrott eller Fria Kristliga Folkhögskolan inom pedagogisk verksamhet och handledning) medan andra arrangerar utbildning inom ett brett spektrum av branscher. De största svenskspråkiga yrkesutbildarna Axxell, Optima, Prakticum och Yrkesakademin (YA!) erbjuder över 30 olika examina. De tvåspråkiga utbildningsanordnarna Careeria, Vamia och Åbo yrkesinstitut erbjuder också svenskspråkiga utbildningsprogram.

Tabell 2. Utbildningsanordnare av yrkesinriktade examina på svenska, samt antalet studerande som studerar på svenska. Siffrorna är riktgivande: siffrorna fluktuerar beroende på när antalet observerats (t.ex. innan eller efter att en större grupp utexaminerats). Källa: Vipunen- utbildningsförvaltningens statistiktjänst.

Utbildningsanordnare	Antal studerande som studerat på svenska 2020
Axxell Utbildning Ab (Axxell)	2244
Careeria Oy	54
Folkhälsan Utbildning Ab (Norrvala och Solvala)	177

Fria Kristliga Folkhögskolans Förening R.F. (Fria kristliga folkhögskolan)	27
Kirkkopælvelut ry (STEP-utbildning)	108
Kvarnen Samkommun (Kronoby folkhögskola)	12
Optima samkommun (Optima)	1689
Svenska Framtidsskolan i Helsingforsregionen Ab (Yrkesinstitutet Practicum)	1560
Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur (Yrkesakademien i Österbotten)	2199
Vasa stad (Vamia) (svenskspråkiga studerande)	348
Åbo stad (Åbo yrkesinstitut)	144
Ålands landskapsregering (Ålands yrkesgymnasium)	*) 630
Sammanlagt	9192

*) Enl. rektor Gitte Holmström 8.11.2021.

En växande andel av de studerande vid de svenskspråkiga yrkesinstituten har annat modersmål än svenska. År 2020 låg andelen finskspråkiga studerande på nio procent och studerande med annat modersmål än svenska eller finska på sammanlagt 11 procent inom den svenskspråkiga yrkesutbildningen. Medan andelen studerande med finska som modersmål hållits rätt konstant, har andelen studerande med annat modersmål än svenska eller finska ökat flerfald under de senaste tio åren.² Det är i synnerhet social- och hälsovårdsbranschen och tjänstebranschen som verkar locka studerande med främmande språk: Inom bägge branscher är andelen studerande som har annat modersmål än svenska eller finska 14 procent. Ser man på de stora svenskspråkiga utbildningsanordnarna ser man också att andelen studerande med finska som modersmål varierar rätt mycket från en yrkesutbildningsanordnare till en annan, medan andelen med annat modersmål än svenska eller finska skiljer sig mindre (se tabell 3).

Tabell 3. Andel studerande med andra modersmål än svenska som studerar på svenska vid de största svenskspråkiga utbildningsanordnarna. Siffrorna från år 2020. Källa: Vipunen.³

Utbildningsanordnare	Andel studerande med finska som modersmål	Andel studerande med annat modersmål än sv eller fi
Axxell Utbildning Ab (Axxell)	14 %	5 %
Optima samkommun (Optima)	6 %	9 %
Svenska Framtidsskolan i Helsingforsregionen Ab (Practicum)	11 %	9 %
Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur (YA!)	5 %	13 %

Så vilka svenskspråkiga yrkesutbildningar lockar mest? År 2020 var grundexamen inom social- och hälsovårdsbranschen populärast, följt av grundexamen i affärsverksamhet, grundexamen i informations- och kommunikationsteknik och grundexamen inom el- och automationsbranschen (se tabell 4). **År 2020 valde över 60 procent** av alla studerande vid svenskspråkiga yrkesutbildningsprogram **något av de tio populäraste examensprogrammen.**

De allra flesta – 84 procent – av alla svenskspråkiga yrkesstuderande på andra stadiet studerar för en grundexamen. 14 procent studerar för yrkesexamen och bara två procent för en specialyrkesexamen.⁴ Cirka tusen av de yrkesstuderande som siktar på en svenskspråkig grundexamen år 2020 gjorde det inom ramen för läroavtal.

Tabell 4. De populäraste yrkesutbildningsprogrammen år 2020, enligt antalet svenskspråkiga studerande. Observera att Ålands yrkesgymnasium inte ingår i statistiken. Källa: Vipunen

Yrkesinriktade examina	Antal stud- erande som studerat på svenska 2020
Grundexamen inom social- och hälsovårdsbranschen	1299
Grundexamen i affärsverksamhet	984
Grundexamen i informations- och kommunikationsteknik*	522
Grundexamen inom el- och automationsbranschen	516
Grundexamen inom byggnadsbranschen	399
Grundexamen inom bilbranschen	351
Grundexamen inom restaurang- och cateringbranschen**	345
Grundexamen i maskin- och produktionsteknik	315
Grundexamen i pedagogisk verksamhet och handledning	306
Grundexamen inom konstindustrin***	252
Grundexamen inom hår- och skönhetsbranschen****	249
Grundexamen inom lantbruksbranschen	240

*Den nya grundexamen i informations- och kommunikationsteknik infördes 1.8.2020. Här ingår också antalet studerande inom den tidigare grundexamen i informations- och kommunikationsteknik samt grundexamen i datateknik och datakommunikationsteknik.

**Grundexamen inom restaurang- och cateringbranschen infördes 1.8.2018. Här ingår också antalet studerande inom den tidigare grundexamen inom hotell-, restaurang- och cateringbranschen.

***Grundexamen inom konstindustrin infördes 1.8.2018. Här ingår också antalet studerande inom den tidigare grundexamen i hantverk och konstindustri.

****Grundexamen inom hår- och skönhetsbranschen infördes 1.8.2018. Här ingår också antalet studerande inom den tidigare grundexamen inom hårbranschen samt grundexamen inom skönhetsbranschen.

Från början av 2018 trädde en reform av yrkesutbildningen i kraft. Den innebar bland annat att man inte längre gör någon skillnad på utbildning för unga och vuxna. Ändringen medförde att alla numera ska avlägga de gemensamma examensdelarna, något som så kallade vuxenstuderande tidigare inte behövde göra.

Detta ökade antalet GEM-studerande märkbart. Reformen medförde också vissa ändringar i examina: i en del endast reformtekniska ändringar, medan man i andra även reviderade innehållet. Samtliga yrkesinriktade grundexamina genomgår ändå en innehållsmässig revidering under åren 2022–2024.⁵

Den 1 augusti 2021 trädde också den utvidgade läroplikten i kraft vilket innebär att alla bör få en utbildning på andra stadiet. Både yrkes- och gymnasieutbildningen bör vara gratis, likaså de läromedel och den utrustning som krävs för studierna, och läroinrättningarna är skyldiga att handleda och följa upp hur den studerande klarar studierna. Samtidigt har ekonomin inom andra stadiets utbildning försvagats, i synnerhet under föregående regeringsperiod. Minskade resurser har bland annat lett till att utbildningsanordnarna skurit ner på antalet närundervisningstimmar. Trots extra finansiering i samband med den utvidgade läroplikten sliter många utbildningsanordnare med ekonomin. Samarbetsförhandlingar har inte varit ovanliga under de senaste åren (t.ex. Axxell 2018 och 2020, Prakticum 2021).

Vissa drag är utmärkande för den svenskspråkiga yrkesutbildningen på andra stadiet. Bland annat är nätverket av utbildningsanordnare relativt glest och söktrycket till vissa utbildningar lågt. Få branscher har lika många förstahandsökande som det finns nybörjarplatser.⁶ Den utvidgade läroplikten har inte förändrat antalet svenskspråkiga studerande nämnvärt: året innan den utvidgade läroplikten infördes var det enbart 3,7 procent av alla som avslutat den grundläggande utbildningen som inte fortsatte till andra stadiet.⁷ Däremot kan en brist på studerande leda till brist på svenskkunnig arbetskraft inom vissa sektorer eller branscher: till exempel hade lantbruksbranschen betydligt fler studieplatser än sökande hösten 2021. Likaså har svenskspråkiga utbildningsanordnare svårt att hitta lärare till vissa branscher och rotationen av lärare kan vara stor. Just nu verkar läget problematiskt i synnerhet inom matematik, men också t.ex. husteknik och bilbranschen. Regionalt finns det också skillnader. I Österbotten

söker sig en större andel ungdomar till yrkesutbildning än unga i södra Finland: I Nyland ansökte bara 27 procent i första hand till en yrkesutbildning år 2020, medan motsvarande siffra för Österbotten var över 50 procent.⁸

Det faktum att underlaget på svenska i Finland är litet betyder också att marknaden för svenskspråkiga läromedel är begränsad. Undervisningsmaterial och läromedel hörde till de faktorer som upplevdes viktigast i den nationella utredningen av den svenskspråkiga utbildningen som utfördes för Undervisnings- och kulturministeriet 2021. Samtidigt pekade rapporten på en oro för läget gällande svenskspråkiga läromedel i allmänhet, och för yrkesutbildningen i synnerhet: Bristen på läromaterial för den svenskspråkiga yrkesutbildningen bedömdes rapporten som ”stor och allvarlig”.⁹

Vi ska därför se närmare på hur lärare inom yrkesutbildningen ser på läromedelssituationen och vilket material de själva använder i sin undervisning.

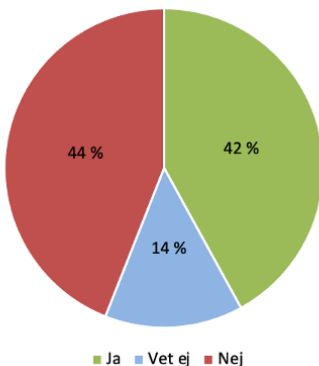
Nuläget gällande undervisningsmaterial

Vi har varit förvånade och lite roade över de upprörda ropen över att det finns en valbar psykologikurs i gymnasiet som inte har en bok. Det gäller alltså EN valbar kurs, som bara få studerande tar. Då det är vardag för oss att det inte finns nåt material, inte ens för de grundläggande kurserna som alla ska avlägga. (Lena Johansson, rektor för Axxell)

Uppfattningen om att bristen på uppdaterade läromedel på svenska inom andra stadiets yrkesutbildning är stor bekräftas av Magma's enkät. Hela **44 procent, alltså närmare hälften, meddelar att inga svenskspråkiga läromedel publicerade i Finland existerar** för den egna undervisningen (se bild 3).

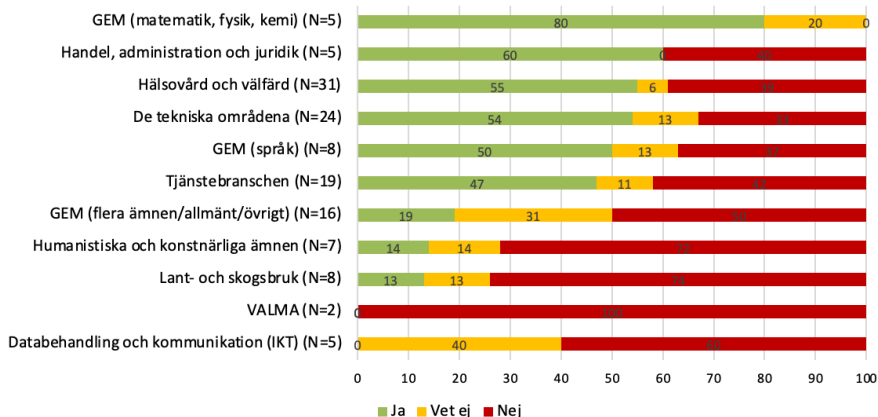
Bild 3. Andel lärare som uppger att det existerar läromedel på svenska, utgivna i Finland av t.ex. förlag eller av Utbildningsstyrelsen, inom den egna branschen eller det egna ämnet (N=130).

Existerar det läromedel på svenska, utgivna i Finland av t.ex. förlag eller av Utbildningsstyrelsen, inom din bransch/ditt ämne? (N = 130)

Ser man på lärarnas svar enligt bransch eller examensdel de undervisar i, ser man att utbudet varierar från bransch till bransch. Däremot är det viktigt att inte dra för långtgående slutsatser av detta: antalet svar per bransch blir i vissa fall för få för att resultatet kan anses vara representativt. Det ger däremot en bild av hur de lärare som deltagit i undersökningen upplever sin situation (bild 4).

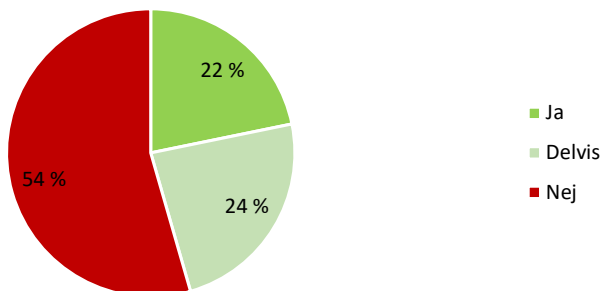
Bild 4. Existerar det läromedel på svenska, utgivna i Finland, inom din bransch/ ditt ämne? Svar enligt undervisningsområde, i procent. Antalet svarare per bransch angivet i parentes (=130).

Ser man på bild 4 visar en del branscher rätt mycket grönt, vilket indikerar att läromedel existerar. Ändå verkar dessa inte användas i någon större utsträckning: **endast 22 procent uppger att färdigt producerade läromedel (på svenska eller finska) idag utgör en viktig del av undervisningen** (se bild 5). Över hälften uppger att så inte är fallet.

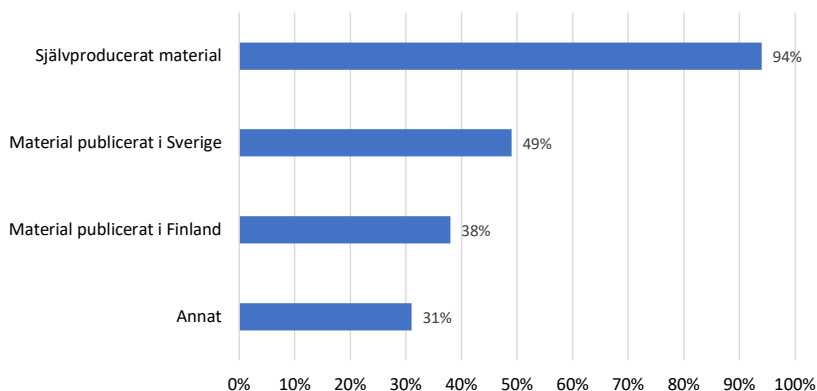
Bild 5. Andel lärare som anger att färdigt producerade läromedel utgör en viktig del av den egna undervisningen. (N=130)

Utgör färdigt producerade läromedel (dvs. läromedel utgivna av t.ex. ett inhemskt förlag eller Utbildningsstyrelsen) en viktig del av din undervisning idag?

De allra flesta producerar undervisningsmaterial själva: **hela 94 procent nämner självproducerat material som centralt i det egna arbetet**. Här efterfrågades uttryckligen läromedel som används huvudsakligen, inte som tillägg eller komplement. Näst populärast är material som publicerats i Sverige: nästan hälften (49 %) utnyttjar material som publicerats i grannlandet. Först på tredje plats kommer material som publicerats i Finland, på svenska eller på finska, med 38 procent (bild 6).

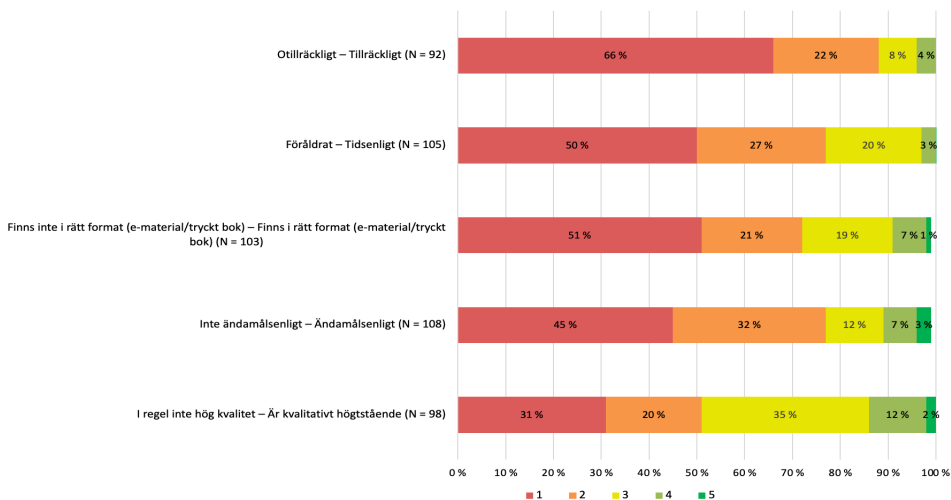
Bild 6. Läromedel som lärare huvudsakligen använder i sitt arbete; andel som nämnt de olika alternativen (N=130). **OBS:** det ena utesluter inte det andra, dvs en lärare kan använda flera av de nämnda materialen.

Material som lärare själva producerar, med hjälp av publicerade källor från både Finland och Sverige, ser alltså ut att prägla lärarnas vardag. Så varför är det egenproducerade materialet så dominerande, trots att det finns material att tillgå, i alla fall inom vissa branscher?

En förklaring hittas i lärarnas syn på det material som finns. Det existerande materialet uppfattas som både otillräckligt och föråldrat. Formatet fungerar inte och materialet uppfattas inte som ändamålsenligt (bild 7).

Bild 7. Lärares bedömning av svenskspråkiga läromedel inom den egna branschen/det egna läroämnet. Skalan går från 1 till 5 där 1 är sämst och 5 är bäst. Antal svar varierar mellan N=92 och N=108.

Vissa läromedel verkar ändå uppfattas som användbara trots att de inte är nyligen uppdaterade. Hit hör t.ex. läromedel inom el- och automationsteknik, vissa läromedel inom maskin- och produktionsteknik samt vissa läromedel inom social- och hälsovårdsbranschen. I synnerhet inom el- och automationsteknik har några lärare gett goda vitsord och böckerna verkar beställas av Utbildningsstyrelsen (se bilaga 3). Däremot efterfrågades läromedel i bl.a. pneumatik. En del av de höga siffrorna som getts i bild 7 hänvisar sig ändå till material som är utgivet i Sverige, eller som inte producerats för andra stadiets yrkesutbildning.¹⁰

Ser man på lärarnas kommentarer om varför existerande läromedelsutbud inte utnyttjas öppnar sig en tydligare bild. De flesta nämner att det inte finns eller inte finns på svenska, eller att det som finns inte längre är aktuellt. **Bara en motiverar valet att inte använda läromedel med att hen inte haft behov för det** (se ruta 1).

Ruta 1. Motiveringar för varför lärare inte använder läromedel; exempel på enkätsvar (N=130).

Exempel på varför lärare inte alls eller bara delvis använder färdigt producerade läromedel i sin undervisning (lärarens bransch eller examensdelar som läraren undervisar nämns i parentes):

- Det finns inget på svenska i Finland som stämmer överens med finska byggbestämmelser (husteknik, VVS)
- Finns inte passande läromedel (gemensamma examensdelar)
- Finns inget aktuellt eller bra material (nämns av flera)
- Inhemskt materialet inte "up to date" (nämns av flera)
- Finns inte att få på svenska (nämns av flera)
- Vi skräddarsyr allt själva använder artiklar och nätet, tycker inte att det finns någon lämplig lärobok (pedagogik)
- Det är svårt att hitta material på lämplig nivå, framför allt i finska (GEM)
- Finns inte aktuellt material. Det som finns är på finska eller så är det rikssvenskt material som inte riktigt överensstämmer med våra förhållanden (restaurang & catering)
- Det finns väldigt få böcker inom ämnet som passar vår bransch (konstindustri, textil)
- Det som finns är föråldrat sedan länge, första utgåvan utkom i slutet på 1990-talet. (maskin & produktion)
- Måste individanpassa material/anpassa det till mera lättläst material på flera nivåer (vardagsfärdigheter, GEM)
- Det som finns följer inte våra examensgrunder (närvårdare)
- Finns egentligen ingen läroplan/examensgrunder för studiehandledningen på yrkesläroanstalter
- Finns inte lämpligt material då vi har sammanslagna grupper men många olika branscher (flera lärare inom GEM)
- Finns inte täckande material, samlar själv från nätet & böcker. Vi jobbar ändå mest praktiskt (konstämnen)
- Varit utan så länge nu och är van vid att hitta andra lösningar (ytbehandling & inredning)
- Problemet är att få det översatt. Använder rikssvenskt material parallellt (fordonsteknik)
- Till stora delar materialet föråldrat, eller finns bara på finska (skogsbruk)
- Har inte haft behov (Upprätthållande av arbetsförmågan)
- Aldrig hittat något som passar och för att min bransch utvecklas i så rasande takt så de flesta böcker hinner inte med (programutvecklare, Ung företagsamhet)
- Finns inget lämpligt, allt material jag använder är självproducerat (matematik, verksamhet i digital miljö, ekonomiförvaltning)

Intressant är också att se på vad lärare de facto använder och hur de bygger ihop sitt undervisningsmaterial. Liksom framgår ur bild 6 uppger hela 31 procent ”annat” som en huvudsaklig källa för undervisningen. Här verkar nätet utgöra den största guldgruvan. De lärare som deltagit i denna undersökning verkar vara angelägna om att hitta material på nätet som är tidsenligt, relevant och pålitligt. Vanliga källor man vänder sig till är myndigheter, organisationer, utländska läromedel och – då det gäller större maskiner och fordon – till maskintillverkare (se ruta 2). I viss mån använder sig yrkesutbildarna av lärplattformar som utvecklats utanför Finland.

Ruta 2. Exempel på material och källor lärare använder sig av i sitt arbete (N=130).

Exempel på material och källor som lärare nämner att de använder sig av:

- Digitalt material från nätet (för att det är färskt, uppdaterat, direkt av företag el. dyl)
- ”Lagligt nedladdningsbart material”, manualer
- Tidningsartiklar och faktatexter
- Faktaböcker, Book beat, finskspråkigt material
- Finskspråkiga läromedel, Sanoma Pro
- Svenska läromedel från Sverige
- Engelskspråkig litteratur
- Aoe.fi – Avointen oppimateriaalien kirjasto/Biblioteket för öppna lärresurser (finns bara lite på svenska)
- LearnWare (svensk plattform, används för el- och byggbranschen)
- Electude, en engelskspråkig inlärningsplattform som specialiserat sig på systemteknologi och hantering av fordon
- Körsimulatorer
- Filmklipp, YouTube, Yle Arenan, UR Play
- Voodofilm.org (för filmstudier)
- Moderskeppet.se (för digital framställning), Jesse Schell: ”The Art of Game Design”
- Frida Ramstedt: ”Handbok i inredning och styling” (Sverige), Sjövall & Gospic: ”Neurodesign” (Sverige), ”Asuintilojen suunnittelu” (utgiven av Rakennustietosäätiö) (för konstindustri och inredning)
- Material utgivet av ministerier, Finlex, Livsmedelsverket
- Material från Folkhälsan, Martha-förbundet, Marttakoulu, Finlands UNICEF
- www.ekokki.fi

- Material från www.1177.se, Röda Korset, Hälsobyn, Mieli
- Käypä hoito/God medicinsk praxis
- Gudrun Arvidsson: "Vård- och omsorgsarbete" 1 och 2 (Sverige)
- KELA selkosuomeksi
- Lektion.se, lektionsbanken.se
- Yrittäjät, Sitra, Ung Företagsamhet rf, Martha-förbundets ekonomirådgivning, Ekorosk
- Visit Finland, Business Finland, UNWTO (World Tourism Organisation)
- Smart Moves, UKK-instituutti, sakury.net, Selkäliitto, Ung Livsstil (unglivsstil.se) (källor för Upprätthållande av arbetsförmågan och välbefinnandet)
- Material- och verktygsleveratörers guider
- Inköpt material från Metsäteollisuuden Standardintiyhdistys ry (METSTA)
- Kaikkien amis/Allas yrkes, en nätbaserad resurs finansierad av UKM skapad av projektet "Mer plats! Förändring av könsnormer i yrkesskolan"

I praktiken verkar många lärare skapa Power Point-material baserat på de källor de använder sig av. I många fall lägger de ner mycket tid på att översätta från finska till svenska. Även om material från Sverige är viktigt för många lärare går det sällan att använda rakt av: lagar och bestämmelser ser annorlunda ut, studierna är uppbyggda på ett annat sätt och terminologin kan i vissa fall skilja sig åt. Därför verkar många som använder sig av svenskt material använda det parallellt med annat från Finland, eller alternativt kolla upp de saker som skiljer sig i en finsk kontext.

Det jag använder är powerpoints som jag själv har skrivit. På finska har de böcker som följer de nya examensgrunderna så jag tar därifrån och översätter, eller hittar från nätet. Mieli, Röda Korset, Sveriges 1177.se – den sajten är som vår anatomi- och sjukdomslärobok. Så det är att klippa och klistra, det blir lite brevkurs över det hela. Jag brukar säga att inte hade jag ju förväntat mig att bli läromedelsproducent. ... Vi sitter alla på våra kammare och producerar våra powerpointar, det är ju det vi håller på med. (Lärare som utbildar närvårdare)

Det finns inte ett ord skrivet på svenska i bokform om VVS, alltså husteknik. På finska finns det, men inte på svenska. Man kunde tänka att man kan ta från Sverige men deras mått och standarder stämmer inte överens med våra. Så allt man vill använda måste letas fram, och översättas. Undervisar man t.ex. om vattenrör eller avloppsör så blir det tillverkarnas hemsidor och broschyrer, men de är ju också på finska, så då måste man sitta och översätta och göra materialet. Oftast blir det powerpoints. (Lärare i husteknik)

Det finns naturligtvis mycket bra och uppdaterad information på nätet som är både tillgängligt och tillförlitligt. En del verkar också nöja med det material de byggt upp, och en del verkar inte vara i större behov av läromedel. Men för majoriteten av lärarna som besvarat enkäten verkar läromedel vara eftertraktade eller direkt hett efterlängtade. Läromedel som är skapta ifrån rådande examensgrunder ger en grund att bygga på och en trygghet för läraren och studeranden att luta sig tillbaka mot: någon har redan tänkt igenom vad som bör läras ut och på vilket sätt, sållat i och kvalitetsgranskat materialet. Läromedel hjälper läraren att ta upp ”rätt” saker vid rätt tidpunkt: många lärare påtalar examensgrundernas ”flummighet”. Examensgrunderna anses vara så löst uttryckta att ”nästan vad som helst” rymms in i dem, eller så tas samma eller liknande saker upp i flera examensdelar. Då blir det svårt för läraren att veta vad det förväntas att man behandlar inom vilken examensdel. Inom vården har därför de finska böckerna blivit viktiga för en del lärare:

[Gällande Sanoma Pros böcker för de obligatoriska examensdelarna 1 och 2 för närvårdare] *De utgör min ledstjärna och min karta de här finska böckerna, för hur jag ska tänka. För examensgrunderna är så väldigt flummigt skrivna, så du kan nog tolka in nästan vad som helst i dem. (Lärare som utbildar närvårdare)*

En annan fråga som uppstår utan läromedel är nivån på det man tar upp. Lärare är vanligtvis högt utbildade personer som avlagt en eller flera examina. Då är det inte alltid lätt att hitta rätt nivå på undervisningen.

Alla vi lärare vid min enhet är magistrar. De flesta är sjukskötare i botten med högskolestudier i t.ex. didaktik därtill. Vi håller hög nivå på undervisningen, men samtidigt är det viktigt att vi inte skjuter över, att vi lär ut den kunskap som man behöver kunna som närvårdare och inte som sjukskötare. En bok skulle ge en trygghet för alla, att "det här ska man kunna". (Lärare som utbildar närvårdare)

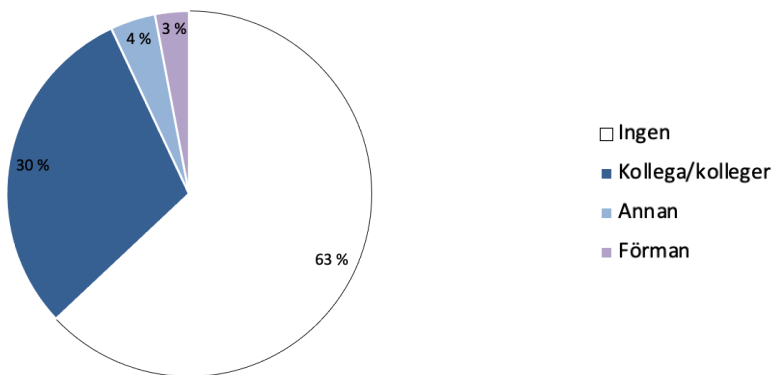
Nya lärare har heller inte alltid tid att sätta sig in i det material som existerar, utan tenderar att falla tillbaka på det som finns till hands, i alla fall i början:

[Färdigt producerade material] bildar stommen och bulken av mitt material, jag gör endast tolkningen och sporadiska kompletteringar själv. Har just börjat jobba här, det är vad som rekommenderats åt mig och det min företrädare och förman använt. Använder gärna [inhemska läromedel], men hittills är nästan allt material jag fått från Sverige, och har inte tid/ork att söka motsvarande inhemskt. (Lärare i matematik)

Med tanke på att en så stor andel av lärarnas material bygger på sådant de själva utvecklat, blir följande fråga vem som kontrollerar innehållet i det som används, eller huruvida materialen vid olika yrkesinstitut motsvarar varandra. Kvalitetskontroll är inte något som används för läromaterial i Finland över lag. Däremot förekommer en automatisk standardisering ifall stora delar av utbildningsanordnarna – till exempel inom grundskolor eller gymnasier – använder sig av samma eller motsvarande läromedel. Då läromedel inte finns förekommer däremot inte denna standardisering. Frågan är om en sådan behövs. Lite mer än en tredjedel av lärarna anger att det material de själva använder kvalitets-

granskas av någon. **Hela 63 procent uppger att det material de använder i undervisningen inte kvalitetsgranskas alls** (se bild 8).

Bild 8. Andel svar på frågan "Vem kvalitetsgranskar det material du själv använder", i procent. N=130.

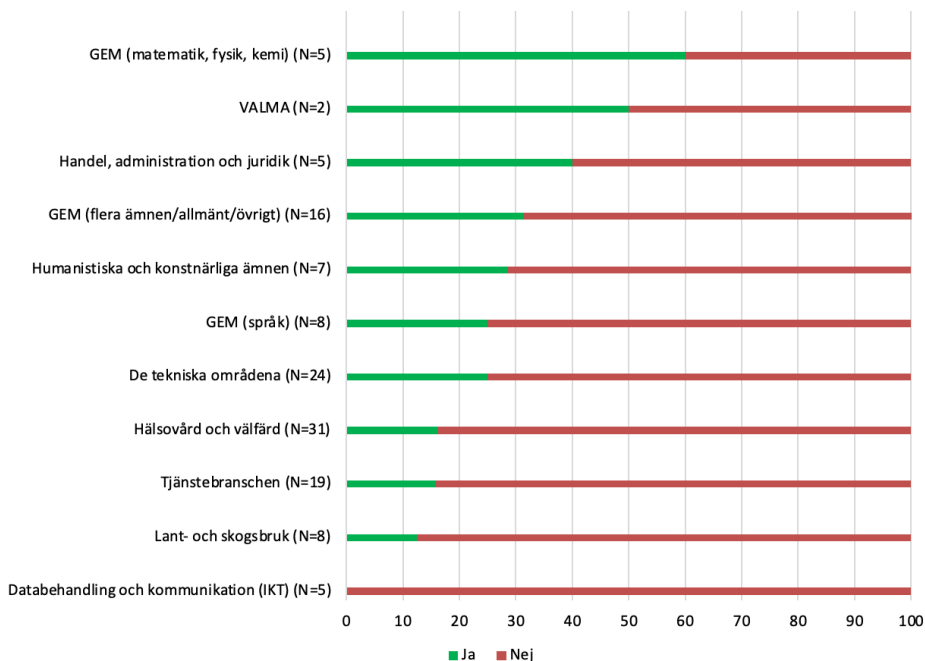

Det är inte heller alla som upplever att en kvalitetsgranskning är av nöden. Medan 39 procent ser ett behov för kvalitetsgranskning gör 32 procent inte det. Resten är osäkra. Inom t.ex. social- och hälsovård är det ändå över hälften (52 %) som ser ett behov av kvalitetsgranskning av undervisningsmaterialet, så uppfattningarna kan variera från en bransch eller examensdel till en annan.

Ett annat sätt att dels kvalitetskontrollera sitt material mellan kolleger, dels eventuellt underlätta den egna arbetsbördan, är genom samarbete mellan lärare och utbildningsinstanser. Detta ser dock ut att hända endast i liten utsträckning. **Sammanlagt 77 procent uppger att de inte samarbetar kring produktion av undervisningsmaterial med kolleger i andra läroinrättningar.** Bara inom de gemensamma examensdelarna matematik, fysik och kemi samt mellan de två

lärare som undervisar inom förberedande utbildning (VALMA) uppger hälften eller fler att de samarbetar över läroinrättningsgränser (bild 9).

Bild 9. Andel lärare (procent) som uppger att de samarbetar kring produktion av undervisningsmaterial med kolleger i andra läroinrättningar, enligt bransch (sammanlagt N=130). Observera att antalet svarare per bransch varierar mellan N=5 till N=31.

Åren 2018–2019 understödde Svenska kulturfonden ett projekt som gick under namnet ”GEM-brickan”, koordinerat av Axxell. Målsättningen med projektet var bland annat att samordna material och innehåll för de gemensamma examensdelarna och, i synnerhet med tanke på vuxenstuderande, samordna erbjudandet av distansundervisning. I praktiken ville man sammanföra GEM-lärare dels för att skapa material som alla svenska utbildningsanordnare skulle ha nytta av, dels för att samordna arbetssätt och verktyg (tester) för identifiering av kunnande inom gemensamma ämnen/examensdelar. Alla upplevde ändå

inte att projektet passade dem, att de hade ont om tid eller att de jobbade på så olika sätt att det inte kändes meningsfullt, och hoppade av. Också andra frågor satte käppar i hjulet för samarbetet. Idag är det främst Axxell som utnyttjar materialet, som de också vidareutvecklat sedan dess.

Däremot verkar samarbete vanligare mellan kolleger inom den egna organisationen, i alla fall inom vissa enheter.

Vi är en liten avdelning med bra lärarkår, och vi samarbetar mycket med varandra. Också delvis över branschgränser. Men samarbete [med en annan närliggande yrkesutbildare] har vi inte haft nämnvärt. Att via epost ta kontakt med någon man inte känner känns inte så naturligt. Då går det lättare via nåt projekt, och sådana har vi både nationellt och på EU-nivå. (Lärare inom IT/programutveckling)

Andra upplever att var och en håller fast vid sitt och har svårt att dela med sig.

Alla gör sitt eget material, ingen delar med sig. Trots att alla är förlorare om man inte delar. Men det är också svårt att använda någon annans material, för oftast bygger det på att man själv står och berättar om det – det är omöjligt att veta hur en kollega har tänkt, om man bara får materialet i handen. Skulle du ha mera en ordentlig lärobok skulle det underlätta mycket. (Lärare i husteknik)

Förhållandena mellan de olika svenskspråkiga utbildningsanordnarna verkar variera mellan ett positivt samarbete – eller önskan om samarbete – till något av en konkurrenssituation. Däremot verkar många lärare vara engagerade i olika nationella eller europeiska projekt som kan utmynna i allmänt tillgängligt undervisningsmaterial. Optima nämner också att de har ett nära samarbete med de finskspråkiga enheter som erbjuder yrkesutbildning med krävande särskilt stöd.

3. Produktion av läromedel för andra stadiets yrkesutbildning

Den enda ”traditionella” läromedelsproducent som idag producerar svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning är Utbildningsstyrelsen. Därtill erbjuder några utbildningsteknologiska företag lösningar som lämpar sig för andra stadiet.

Utbildningsstyrelsens produktion

Till Utbildningsstyrelsens (UBS) uppgifter hör att utveckla utbildningen, inklusive yrkesutbildningen, och sköta därtill hörande service- och förvaltningsuppgifter. Utbildningsstyrelsen bär ett ansvar för att garantera jämlika möjligheter till kvalitativ utbildning. Därmed hör även läromedel med liten spridning till Utbildningsstyrelsens ansvarsområde. UBS stöder svenskspråkiga läromedel via två kanaler: den ena som statsunderstöd för produktion av läromedel med liten spridning som beviljas vid enheten för svenskspråkig utbildning, den andra via Utbildningsstyrelsens egen förlagsverksamhet.

Utbildningsstyrelsens svenskspråkiga enhet handhar ärenden som gäller svensk-språkig utbildning på första och andra stadiet samt småbarnspedagogiken. Hit hör att administrera 80 000 euro som i statsbudgeten öronmärkts som ett Statsunderstöd för produktion av läromedel med liten spridning på svenska. I praktiken delas pengarna ut på basis av ansökan från organisationer och förlag. Enligt Utbildningsstyrelsen brukar de flesta ansökningar gälla läromedel för grundläggande utbildning eller gymnasieutbildning. Oftast gäller det läromedel i ämnen eller för ämnesområden där svenskspråkiga läromedel helt saknas eller där de läromedel som finns inte längre motsvarar målen i läroplansgrunderna,

eller för stödmaterial med fokus på läroplans- och examensgrunder. Lång matematik, fysik, livsåskådning och så kallade korta språk nämns som exempel på ämnen som mottagit stöd. Några ansökningar gällande läromedel för yrkesutbildning har Utbildningsstyrelsen inte mottagit, i alla fall inte sedan 2012. Däremot har de beviljat medel till Ung Företagsamhet r.f. för ett projekt som riktade sig till alla stadier och berörde ett läromedel inom arbetslivskompetens och entreprenörskap. Dylikt material kan utnyttjas även av andra stadiets yrkesutbildning.

På Utbildningsstyrelsen konstaterar man att de 80 000 euro som reserveras årligen är för lite för att täcka de verkliga behoven. Att producera läromedel är dyrt, så de enskilda understöd de delar ut täcker bara en bråkdel av de egentliga produktionskostnaderna.¹¹

Den andra kanalen genom vilken UBS stöder läromedel på svenska är via egen förlagsverksamhet. I Enheten för utbildning och förlagsverksamhet ingår ett förlagsteam på 11 personer, varav två är läromedelschefer med ansvar för svenskspråkig produktion. Hur mycket budgetmedel som avsätts för svenskspråkig produktion varierar, och beror på produktionsskedet (utgifterna för ett läromedel stiger mot slutet av produktionen). Från statsbudgeten får enheten sammanlagt 620 000 euro ”för sänkning av priserna på de företagsekonomiska prestationerna i fråga om försäljning av svenskspråkiga läromedel och andra läromedel med liten spridning”. I klartext alltså: UBS producerar läromedel som skulle vara för dyra eller olönsamma för privata aktörer att producera. I praktiken innebär det finsk- och svenskspråkiga läromedel för små undervisningsgrupper inom den grundläggande utbildningen samt till andra stadiets utbildningar. Alla svenskspråkiga läromedel för den finländska grundläggande yrkesutbildningen produceras vid Utbildningsstyrelsens läromedelsförlag. Vissa material som enheten producerar måste ändå gå på vinst: 2/3 av enhetens budget kommer från försäljning av läromedel.

Så även om beslut inte kan fattas utgående från ett vinstperspektiv har inte heller Utbildningsstyrelsen möjlighet att producera läromedel helt gratis. Därför är det svårt ifall läromedel beställs uteslutande för lärarbruk, vilket ibland varit fallet hittills. På UBS understryker man att medlen de beviljas är uttryckligen till för läromedel för studerande, inte för lärarmaterial. Så för att följa sina direktiv och för att i längden få ekonomin att gå runt måste UBS producera läromedel som beställs för hela klasser eller årskurser, och inte endast för lärarens bruk. Detta understryker vikten av en kontinuerlig dialog om de verkliga behoven inom undervisningen.

Besluten om vilka läromedel UBS ska ge ut grundar sig på en helhetsbedömning utifrån följande:

- Regelbundet återkommande kartläggningar bland lärare om befintliga behov: UBS Läromedel gör riksomfattande kartläggningar av läromedelsbehoven ungefär vart fjärde år.
- Diskussioner med förlagen om deras planer och satsningar, för att kartlägga vilka luckor som kvarstår
- Behoven som kvarstår ska uppfylla vissa kriterier för att tas i beaktande:
 - Att de nämns i kartläggningen (UBS kan inte reagera på enskilda önskemål utan måste grunda sin utgivning på ett bredare behov)
 - Att ifrågavarande läromedel inte redan finns
 - Att det ska vara i linje med existerande läroplan eller examensgrund

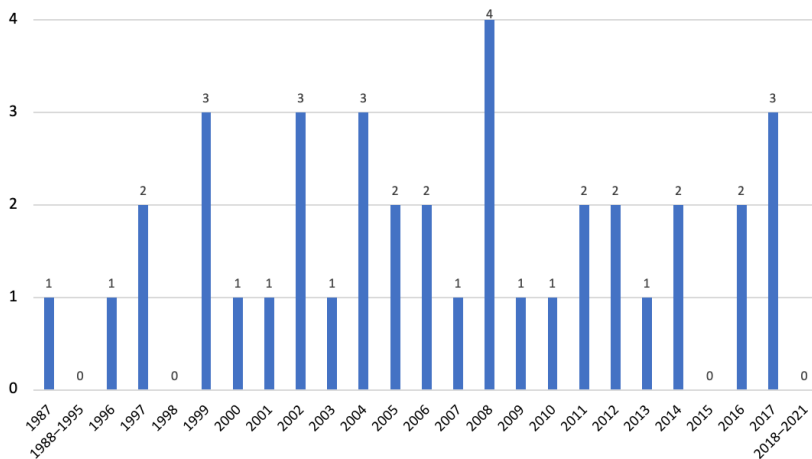
I förlagsteamet gör man sedan upp en utgivningsplan där läromedel som uppfyller kriterierna tas med. Utgivningsplanen görs med beaktande av de befintliga resurserna, d.v.s ekonomiska resurser och personalresurser, samt förväntade intäkter. Alla läromedel som behövs ryms inte med i utgivningsplanen. Sammanlagt publicerar UBS cirka fem nya svenskspråkiga läromedel per år.

Gällande den svenskspråkiga produktionen har fokus under de senaste åren varit på läromedel för grundskolan, och i synnerhet på läromedel för dem som är i behov av särskilt stöd. Tanken är att Utbildningsstyrelsen ska komplettera det utbud som skapas av kommersiella förlag, för att täcka områden som inte är ekonomiskt lönsamma. För grundskolan fungerar denna princip rätt väl, enligt personalen vid Utbildningsstyrelsen: de lappar på de luckor som uppstår efter de kommersiella förlagens produktion. För yrkesutbildningens del fungerar detta dock inte. Eftersom inga förlag skapar material för andra stadiets yrkesutbildning har Utbildningsstyrelsen stått som ensam producent.

Under hösten 2021 hade Utbildningsstyrelsen 39 svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning till salu; i slutet av året var de 33 (då en del läromedel makulerats). Under de senaste fyra åren har inga nya läromedel publicerats för den svenskspråkiga yrkesutbildningen (se bild 10). Däremot har UBS Läromedel gjort läromedelskartläggningar, arrangerat användarworkshops och testat olika digitala modeller för läromedel. Det här har man gjort delvis som en följd av några misslyckade läromedelsutgivningar, som trots att behoven kartlades på förhand inte har tagits i bruk inom yrkesinstituten. År 2021 upphandlades också en lärplattform för utgivning av digitala läromedel.

De svenskspråkiga läromedlen för yrkesutbildningen har hittills varit översättningar. Då det tar två till tre år att låta översätta, bearbeta och ge ut en översättning betyder det i praktiken att då det svenskspråkiga läromedlet kommer ut har det gått flera år sedan innehållet skapades. En branschvis lista på läromedlen som Utbildningsstyrelsen publicerat och som finns till försäljning i dag finns i bilaga 3. Ur den framgår det att alla utgivningar hittills gällt grundläggande yrkesutbildningar eller gemensamma ämnen/examensdelar. Sex branscher har hittills stått helt utan läromedel. Ur enkäten till lärare framgick det att även läromedel som egentligen utarbetats för yrkeshögskolor används i undervisning på andra stadiet, men dessa böcker ingår inte här.

Bild 10. Antal svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning publicerade av Utbildningsstyrelsen som var till salu hösten 2021, enligt utgivningsår (N=39).

På Utbildningsstyrelsen är man mycket medveten om otillräckligheten i vad de klarar av att publicera. Med begränsade resurser upplever man att man inte klarar av att göra mer.

Vi är medvetna om att situationen är dålig och vi har gjort stora insatser för att hitta nya modeller för att ge ut läromedel som uppfyller målgruppens verkliga behov, bland annat genom att skapa kontakt till både lärare och studeranden. Vi ser att vi har ett stort ansvar, då vi är de enda som ger ut läromedel på svenska för yrkesutbildningen. Vi skulle gärna välkomna att de kommersiella förlagen också tog sig an detta utbildningsstadium. (Susanna Björkell och Johanna Lahti, Utbildningsstyrelsen)

Efter några års förberedelser planerar alltså Utbildningsstyrelsen nu nya utgivningar av läromedel för andra stadiets yrkesutbildning. Utöver de allmänna kriterierna för utgivning har UBS förlagsverksamhet formulerat tre principer specifikt för den svenskspråkiga yrkesutbildningen. Principerna bygger på den behovskartläggning som gjordes 2021 och inkluderar följande:

1. Fokus ligger i första hand på läromedel för de gemensamma examensdelarna och i andra hand på läromedel för de obligatoriska examensdelarna för de största branscherna.
2. Eftersom de valbara examensdelarna varierar från en utbildningsanordnare till en annan, och från år till år, ger UBS inte ut läromedel för dessa.
3. UBS fokuserar på en eller högst två branscher åt gången för att underlätta samarbetet med yrkesutbildningsanordnarna.

Ett problem har hittills varit svårigheten med att skapa digitala material, eftersom man inte haft en egen kanal genom vilken ett digitalt material kunde säljas. Nu har man ändå upphandlat en plattform och kommer under 2022 även att välja en försäljningslösning, vilket i ett statligt ämbetsverk måste upphandlas separat. Småningom kan man därmed komma igång med att producera och sälja digitala läromedel. Med hjälp av den digitala plattformen hoppas man bättre klara av att möta de behov som finns.

Förlagens roll

På finska finns det en rätt så god täckning av läromedelsproduktion för de populära branscherna inom andra stadiets yrkesutbildning. De största producenterna är Sanoma Pro och Edita, som skapar läromedel och annat material i både tryckt och digital form, utgående från de examensgrunder som råder. Det är också främst Sanoma Pros material som UBS använt sig av då de översatt något till svenska, eftersom Sanoma Pro hittills haft den mest omfattande utgivningen för andra stadiets yrkesutbildning. Däremot råder det även på finska brist på läromedel inom de mindre branscherna: enligt Utbildningsstyrelsen har andelen branscher som de privata förlagen är villiga att producera material för blivit allt färre.

På svenska finns det däremot ingen tradition av läromedelsproduktion på privat håll: Inget förlag ger ut läromedel för andra stadiets yrkesutbildning på regelbunden basis. S&S, en av de främsta producenterna av läromedel för svenskspråkiga grundskolor och gymnasier, har inte gett ut titlar som skulle vara avsedda för andra stadiets yrkesutbildning på svenska sedan ungefär femton år tillbaka. Ändå är man väl medveten om problematiken. Det största problemet, uppfattar man, är bristen på en tydlig beställning: Yrkesinstitutet har inte en tradition av att införskaffa läromedel på samma sätt som man har inom grundskola och gymnasium. Från förlagets sida frågar man sig huruvida yrkesinstitutet helt enkelt vant sig vid att skapa egna läromedel.

All läromedelsproduktion handlar om försäljning till läroanstalter. Vid gymnasier och i grundskolan finns det en årlig anskaffning av läromedel. Mig veterligen finns det här inte vid yrkesinstitutet, och finns inte budgeterat inom yrkesinstitutet heller. (Nils Saramo, S&S)

Saramo konstaterar att S&S gärna skulle bidra genom att producera läromedel för större branscher eller gemensamma examensdelar – för basläromedel, som han kallar det. Däremot finns det inte ekonomi i de riktigt små branscherna för en privat aktör. Ur S&S ögon är frågan hur de kan vara med och bidra till en vettig helhet, en palett, där deras roll kunde vara läromedel med en bredare efterfrågan. För sådan produktion skulle bästa lösningen vara digitala läromedel som uppdateras regelbundet, uppfattar Saramo.

Otava Utbildning har producerat läromedel på svenska sedan 2012, med fokus på grundskolan och gymnasiet. Men inte heller Otava har gett ut läromedel för svenskspråkig yrkesutbildning. Det här kan dock få en ändring: under hösten 2021 har förlaget genomfört en förhandsundersökning och ett pilotprojekt ska starta våren 2022. Målsättningen är att i samarbete med utbildningsanordnare och finansiärer utarbeta ett icke-traditionellt läromedel, en digital tjänst, som

lämpar sig för yrkesutbildningens gemensamma examensdelar. Vilken del av GEM det handlar om kan förlaget inte säga, men de meddelar att de är mer fokuserade på att skapa material baserat på nyckelkompetenser än på låsta helheter: de är medvetna om att materialet måste vara flexibelt, vara lätt att uppdatera och vara tillgängligt via olika digitala plattformar. Vad som händer efter detta pilotprojekt är ännu inte klart. Däremot meddelar Inka Hedman, affärsområdeschef vid Otava Utbildning, att man nog intresserar sig för alla branscher och ämnen, inte bara för dem som är mest lönsamma eller som har den bredaste spridningen.

Lärum är ett litet förlag under FDUV, förbundet för personer med utvecklingsstörning eller annan intellektuell funktionsnedsättning. Förlaget utvecklar material och verktyg för specialundervisning och sprider information om anpassat material för elever med olika utgångspunkter. Fokus har även här varit på grundläggande utbildning men förlaget är även i kontakt med andra stadiet, bland annat Optima, som ansvarar för den svenskspråkiga undervisningen inom särskilt krävande stöd. De har diskuterat möjligheten att göra något småskaligt t.ex. kring tidshantering i samarbete med Optima. Även Utbildningsstyrelsen har kontakt med Lärum gällande material för specialundervisningen inom yrkesutbildningen. Direkta läromedel för andra stadiet har förlaget ännu inte producerat. Däremot kan en del av det material de ger ut fungera för andra stadiet, även om det inte uttryckligen är utvecklat för den målgruppen. Till exempel erbjuder de ett lättläst material om ”Jag i samhället”, som innefattar information om ekonomi och näringliv med hjälp av symboler.

En utmaning för Lärum är finansieringen: budgeten måste varje år säkras via STEA (Social- och hälsoorganisationernas understödscentral) och olika stiftelser och fonder, främst Stiftelsen Brita Maria Renlunds Minne sr. Medan STEA står för informations- och stödverksamhet måste produktionen finansieras via andra kanaler. Den egna produktionen utgör de facto bara en liten del av verksamheten

och för specifika läromedel ansöker Lärum om fondunderstöd. Huvudsakligen förmedlar Lärum material som producerats i Sverige. Malin Sandström, teamledare vid Lärum, är medveten om att behovet är större än vad de klarar av att svara mot. Bland annat har material för studieteknik och självhandledning efterfrågats för andra stadiets yrkesutbildning. Men resurserna vill inte räcka till.

Har man svenska som modersmål är man i en liten grupp, och med särskilda behov är du en ännu mindre grupp. Men individens behov är ju ändå lika stort. Så det är ledsamt att man inte kan tillgodose behoven bättre än det här. (Malin Sandström, Lärum)

Sandström konstaterar också att de utbildningsanordnare som finns i Österbotten verkar vara mer medvetna om Lärum än de som är belägna i södra Finland. Ändå stöder Lärum gärna alla utbildningsanordnare som har ett behov. Deras produkter finns fysiskt till påseende i Helsingfors och i Vasa, och på nätet erbjuder Lärum en digital materialbank.

Utbildningsteknologiska lösningar/EdTech

En möjlighet för andra stadiets utbildning ligger i så kallad utbildningsteknologi eller EdTech. Finland har legat i framkant i utvecklingen och flera företag erbjuder redan lösningar också för yrkesutbildningen. Bland dessa finns **Four Ferries**, som skapar digitala lösningar för bland annat matematik (eMathStudio). Med teknikens hjälp kan studerande få direkt återkoppling på uppgifter, läxor och prov. Dels erbjuds färdiga paket, dels är det möjligt att skräddarsy lösningar tillsammans med lärare. Tanken är att den studerande ska få det hen behöver: genom diagnostiska prov kan den studerande komma in på en lämplig nivå av både teori och uppgifter. Läromålen kan ha formen av en karta som färgas mer och mer grön ju mer den studerande lär sig. Från Four Ferries ser man att modellen lämpar sig bra i synnerhet för den förberedande utbildningen

(sk. VALMA, blivande HUX) men också för den grundläggande matematiken inom de gemensamma examensdelarna. Tanken är att sporra den studerande vidare och erbjuda stöd tills man kommit i mål, oberoende på vilken nivå det målet – dvs läromålet – läggs.

Ett annat företag inom EdTech är **3DBear**, som specialiserar sig på Augmented Reality (AR) och Virtual Reality (VR), dvs. förstärkta och virtuella verkligheter. Tillsammans med utbildningsanordnaren utvecklar de en miljö – t.ex. baserat på ett 360-graders fotografi på ett specifikt utrymme, som till exempel ett hem (för blivande hemvårdare). Där kan lärare lägga in information, uppgifter, quiz eller länkar i olika delar av ”rummet” så att praktiska uppgifter kopplas till teoretisk information. Den studerande kan samla poäng genom att utföra de olika uppgifterna i rummet. Tanken är att studerande får tillgång till miljöer virtuellt som kan vara svåra att komma åt och träna i i verkliga livet. Detta kan göras med olika svårighetsgrader. Till skillnad från de flesta VR-lösningar – som t.ex. där man lär sig köra en speciell maskin – är modellerna inte låsta, utan kan ändras och förbättras av läraren enligt behov. De kräver heller inte dyr utrustning så som VR-glasögon eller ett specifikt rum, utan det räcker med en vanlig dator. Tanken är också att materialet ska bli bestående, dvs det ska vara lätt för nya lärare att anamma verktygen.

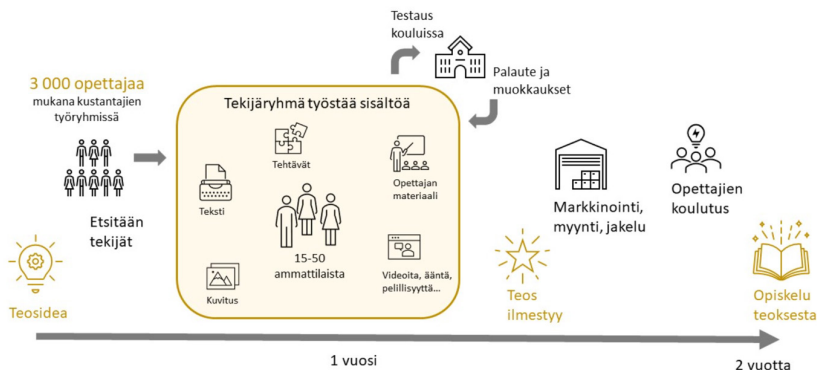
Både Four Ferries och 3DBear har varit i kontakt med flera svenskspråkiga yrkesutbildningsanordnare och meddelar att i alla fall intresse funnits. Bägge företag har kunder bland finskspråkiga utbildningsanordnare – för 3DBear utgör långt över hälften av alla deras kunder redan av andra stadiets yrkesutbildningsanordnare.

Även andra EdTech-företag har grundats i Finland, däribland ThingLink, som specialiserar sig på att knyta samman bild- eller videomaterial med information om föremålet eller fenomenet.

Läromedelsproduktionens ekonomi och process

Enligt Utbildningsstyrelsen beräknas ett läromedel ta 2–3 år i anspråk och kosta mellan 30 000 och 60 000 euro att producera. Mindre omfattande nätbaserade läromaterial, som inte trycks och inte innefattar mångmediala delar, kan utvecklas eller översättas för cirka 15 000–25 000 euro. Alla som konsulterats i samband med den här utredningen understryker att allt beror på själva läromedlets natur och omfång, huruvida det innehåller mångmedial produktion och övningar eller utgör ett komplement till något som redan finns. I den information Finlands Förlagsförening har sammanställt gällande produktion av läromedel för andra stadiet är tidtabellen förkortad till cirka ett till två år – med en stor skara experter involverade (se bild 11).

Bild 11. ”Oppikirja – ideasta opiskeluun”, en illustration av hur ett läromedel för andra stadiets utbildning kommer till, av Finlands Förlagsförening. Källa: <https://kustantajat.fi/tietoa-kustannusalaista/oppimateriaalit/nelja-faktaa-oppimateriaaleista>.

Enligt Utbildningsstyrelsen har processen på svenska sett liknande ut, förutom att det handlar om bearbetade översättningar av existerande finskspråkiga läromedel. De tryckta läromedlen har omfattat text, bild och infografik men inte video eller ljud. Läromaterial till yrkesutbildningen har heller inte hittills gjorts på svenska. På grund av begränsade resurser har processen också

tagit längre tid i anspråk än i bild 11. Enligt UBS är det ungefär lika dyrt att översätta som att producera nya läromedel från grunden. De största utgifterna består av ersättning åt översättare och/eller skribenter, illustrationer och bilder samt det redaktionella arbetet. Därtill kommer faktagranskning, språkvård, layout och eventuellt tryck. Det projektadministrativa arbetet finns inte med i budgetberäkningen.

Digitala läromedel är i princip inte billigare att producera än de tryckta, menar man inom Utbildningsstyrelsen: de största utgifterna ligger alltid i själva produktionen av text, bild och video och i det pedagogiska och redaktionella arbetet i att utveckla ett läromedel.

På Four Ferries har man principen att kostnaderna ska ligga på cirka 10 euro/år/elev eller studerande. För 3DBear är kostnaderna svårare att beräkna eftersom priset kommer an på projektets omfattning och längd: utförda projekt har varierat mellan 15 000 och 60 000 euro för själva skapandet och årslicensen ligger på cirka 5 000 euro per år.

Att producera läromedel och läresurser kostar pengar. Därför är det viktigt att försöka skapa sådana läromedel som kan användas av flera en längre tid. Frågan är vilkendera som kostar mer i längden: en satsning på gemensamma läromedel eller ett läge där så gott som alla lärare lägger ner tid och energi på att skapa sitt eget material. Dyrast är ändå att producera läromedel som ingen vill ha. Som en lärare, ansvarig för GEM-ämnena inom sin enhet konstaterade: "Vi har inte råd att utveckla läromedel som inte fungerar". Det viktiga är därför att de läromedel eller det läromaterial som ges ut på svenska utvecklas så att de verkligen passar in i undervisningen, och att de används av de lärare och studerande de är tänkta att betjäna.

4. Hur kunde läget förbättras?

Övergripande synpunkter

Yrkesutbildningen är mångfacetterad med många olika branscher och gemensamma delar. Flera branscher är sådana där utvecklingen går snabbt framåt, eller branschvisa bestämmelser och förordningar ändras med jämna mellanrum, vilket lätt kan göra informationen i ett läromedel förlegad. Samtidigt har yrkesutbildningen generellt sätt en betydligt brokigare studerandekår än gymnasier har. Alla bör erbjudas någon utbildning, vilket gör att en del studerande akademiskt sett kan vara väldigt svaga medan andra är mer akademiskt lagda. Många studerande har specialbehov eller behov av stöd i studierna. Därtill finns vuxenstuderande, av vilka en del redan har en (högre) utbildning medan andras studievana kan vara svaga. En växande andel av de studerande har även utländsk bakgrund och kan ha svaga kunskaper i svenska. På grund av de små volymerna i de svenskspråkiga enheterna är det sällan möjligt att dela in grupper enligt nivå eller behov. Ytterligare har yrkesutbildningsanordnarna kontinuerlig antagning, vilket innebär att det fortlöpande kommer in nya studerande. Allt det här ställer stora krav på ett läromedel. Med färre undervisningstimmar faller också ett större ansvar på materialet som studerande ska ta till sig på egen hand.

Alla läromedel utgör en grund för läraren att utgå ifrån: de flesta lärare kompletterar läromedel med annat material. Inom yrkesutbildningen finns det dock idag sällan svenskspråkiga läromedel att utgå ifrån, i synnerhet inte läromedel som är anpassade till gällande examensgrunder. Det innebär att lärarna sammanställer eget läromaterial, och det förblir oklart vilket innehåll och vilken kvalitet dessa läromaterial har. Medan majoriteten av lärare inom yrkesutbildningen besitter pedagogisk kompetens, är det inte alltid fallet: i dagsläget har medeltalet för

behörighetsgraden beräknats till 78 procent inom de fyra största anordnarna av svenskspråkig yrkesutbildning.¹² En del yrkeslärare kan vara experter inom sin bransch utan att vara experter på pedagogisk metodik. Om det inte finns färdiga läromedel att utgå ifrån och eftersom det inte finns standardiserade kvalitetskrav, är det oklart hurdant material som används i undervisningen. Som vi sett finns det i dag bara begränsat samarbete på svenska mellan lärare inom olika yrkesutbildningsanordnarna, och bara en del av allt läromaterial som används kvalitetsgranskas av någon. Frågan är hur läget kunde förbättras.

Den ofrånkomliga digitaliseringen

Som bäst pågår en gradvis övergång från tryckta läromedel till digitala. Inom gymnasierna har utvecklingen redan kommit långt: under läsåret 2021–2022 är enligt Otava redan 70–80 % av läromedlen digitala, både inom det svenskspråkiga och inom det finskspråkiga gymnasiet. Läromedelsproducenterna är med och för utvecklingen framåt: en del producenter, så som Studeo, satsar enbart på digitala läromedel. Traditionella förlag satsar på digitalt vid sidan av bokproduktionen. Dessutom erbjuder allt fler utbildningsteknologiska företag lösningar för första och andra stadiets utbildning baserade på en virtuell eller digital verklighet. Den hittills enda egentliga producenten av svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning, Utbildningsstyrelsen, meddelar att man under 2022 tar i bruk en digital lärplattform (Workseed). Hittills har den digitala produktionen varit begränsad till kompletterande delar som producerats genom köptjänster från produktionsbolag. I och med den digitala plattformen och försäljningslösningen ska UBS själva kunna producera och sälja digitalt material, både på finska och på svenska.

Inom yrkesutbildningen har man ofta varit i framkant med att ta nya tekniska lösningar i bruk. Idag används redan olika digitala plattformar flitigt, för inläring, som kommunikationskanal och som stöd i utbildningen. Förutom externa

inlärningsplattformar (så som Electue eller LearnWare) har många lärare tills vidare använt t.ex. Classroom, Moodle, SharePoint eller Teams, men nu går man över till en plattform som är gemensam för alla inom det egna yrkesinstitutet. Axxell, Optima, Prakticum och Ålands yrkesgymnasium har gått in för plattformen *Itslearning*, medan YA! som bäst inför *Workseed*. Tanken är att ”allt” ska finnas på dessa plattformar, inklusive uppgifter, material, den studerandes framsteg och avlagda examensdelar. Samtidigt ska både studerande och lärare, eventuellt även handledaren i arbetslivet, kunna få en helhetsbild över den studerandes studieförlopp. På YA! har man sedan september 2021 även satsat på något man kallar för medietjänster: man har anställt två utbildade journalister, av vilka den ena specialiserat sig på streaming och film, för att hjälpa lärare att utveckla och digitalisera läromaterial. Främst är det tänkt att materialet produceras internt, men även annat material kan länkas till plattformen.

Med hjälp av medietjänster kan läraren bidra med innehållet och medieproffsen skapar materialet på heltid. Idealet skulle vara att då en ny lärare kommer in så finns det här materialet färdigt. Nu har det ofta varit så att nya lärare måste skapa sitt material från början. Utmaningen är att möjliggöra tillräckligt med tid för läraren att göra det här. (Boris Ståhl, rektor för YA!)

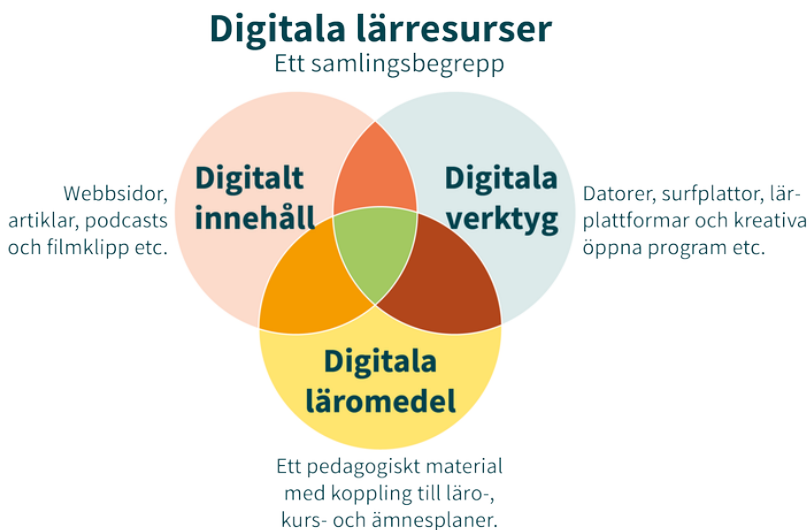
Från och med 2022 hoppas Boris Ståhl, rektor för YA!, att Workseed används genomgående inom yrkesinstitutet. Workseed är också den plattform som Utbildningsstyrelsen valt som sin plattform för digitala läromedel. Alla använder sig alltså inte av samma digitala bas. Det utgör i sig inte ett hinder för att köpa in digitala produkter som utvecklats på en annan plattform, men kan kräva att studerande loggar in på olika plattformar för olika resurser.

Den hittills största förändringen som den utvidgade läroplikten verkar ha fört med sig inom den svenskspråkiga yrkesutbildningen är att datorer inför-

skaffats till alla nya studerande. Det här i sig möjliggör en mer genomgående användning av digitala lösningar, något de rektorer som konsulterats för den här undersökningen verkar överens om att är framtiden. På Prakticum har man till exempel gått in för att inom två år hålla sig till enbart digitala läromedel.

Däremot är det hjälpsamt att bena ut begreppen då man talar om digitalisering. De digitala plattformar som yrkesutbildningsanordnarna tagit eller tar i bruk utgör **digitala verktyg**, något som kan särskiljas från **digitalt innehåll** eller **digitala läromedel** (se bild 12). Därför talar man idag ofta om det bredare begreppet läresurser för att innefatta alla dessa bitar.

Bild 12. Digitala läresurser som samlingsbegrepp. Från skolverket.se¹³

Många av de källor lärare säger sig använda idag rymms innanför begreppet digitalt innehåll. Därifrån är det ändå en bit att gå till digitala läromedel som är utvecklade uttryckligen för undervisning och som är kopplade till de exa-

mensgrunder som yrkesutbildningen ska förhålla sig till. I viss mån går detta jobb att göra manuellt, vilket lärare verkar göra i dag: de samlar ihop bitar från olika (främst digitala) källor som de kopplar till innehållet i examensdelarna. Däremot är material som hittas på internet inte utvecklat med yrkesutbildningens examensgrunder eller mål för kunnande för ögonen. Utvecklingen av digitala läromedel för andra stadiets yrkesutbildning på svenska är ännu i sin linda.

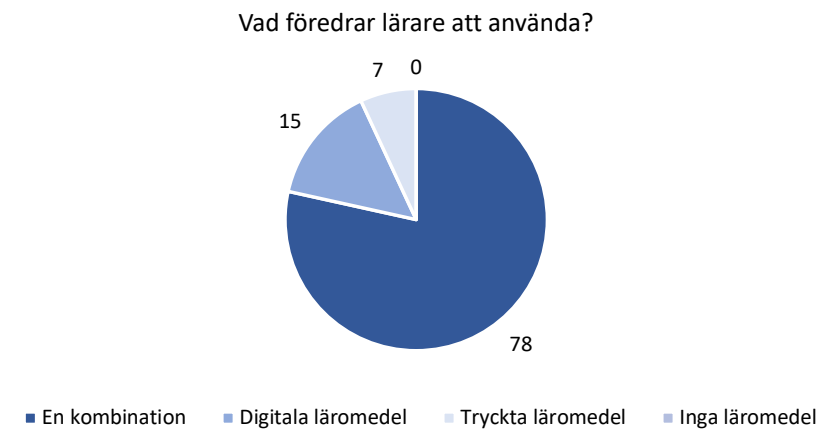
Vad önskar lärarna?

Ser man på vad lärarna önskar sig i form av läromedel och hjälpmedel i undervisningen är det inte endast digitalt material som dominerar. Många av de intervjuade är mest angelägna om att materialet skulle existera, oberoende av form:

[Vad skulle ni behöva?] Vad som helst bara det är up to date! Om det handlar om en bok eller om det finns på nätet är inte det viktigaste, men att man har rätt att få samma kunskap, oberoende om man har svenska eller finska som modersmål. (Lärare för blivande närvårdare)

Trots att många förespråkar digitalt material kvarstår även behovet av papper. Helst skulle lärarna se en kombination av båda. Nästan 80 procent föredrar en kombination av digitala och tryckta läromedel, medan 15 procent skulle föredra uttryckligen digitalt material (se bild 13). Lärare inom gemensamma examensdelar (24 %) föredrar digitala läromedel lite mer än yrkeslärare (12 %). Enligt de resultat som Utbildningsstyrelsen fick i sin egen enkät om läromedelsbehovet 2020 önskade 38 procent i första hand en tryckt bok, 25 procent en bok i digital form medan 27 procent föredrog ett digitalt läromedel på en inlärningsplattform.¹⁴ Många av de som i Utbildningsstyrelsens enkät föredrog något av de tre alternativen väljer alltså helst en kombination av tryckt och digitalt, vilket även bekräftades i flera av de öppna svaren i enkäten som UBS utförde.

Bild 13. Andel lärare som föredrar tryckta läromedel/böcker, elektroniska/digitala läromedel eller en kombination av båda, i procent. (N=130)

I flera fall önskar sig lärare en grundbok med de nödvändiga baskunskaperna, som de sedan kan fylla på med aktuellt eller specifikt material.

Jag skulle önska en bok, antingen digitalt eller i pappersform. Även om branschen hela tiden utvecklas borde det finnas ett grundmaterial som man sen kan bygga på, i alla fall för de obligatoriska examensdelarna. Det har ju att göra med kvaliteten på utbildningen.

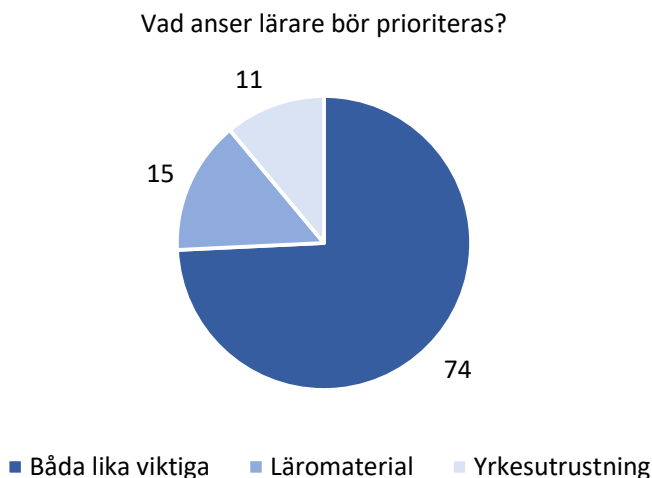
[Hur borde ett läromedel se ut?] *Text, bilder, förklaringar – alla kapitel och delar borde ha ett sammandrag och någon form av koll att man hänger med. Som teoretiska frågor, praktiska övningar – största delen av undervisningen sker ändå i en verkstad, men man blir ju lite tom på idéer. Och om alla sku använda samma övningar sku det kanske bli mer jämnt också, alla skulle öva samma saker.* (Lärare i husteknik)

Uppgifter var något många lärare nämnde: att hitta på lämpliga och intressanta uppgifter som är på rätt nivå uppfattades som krävande. Ett gemensamt ma-

terial, vare sig det är en lärobok eller ett nätbaserat material, kunde innehålla övningar på olika nivåer som lämpar sig för just den branschen och stadiet. Exempel på vad lärare uppfattade som det viktigaste gällande läromedel i framtiden hittas i rutorna 3 och 4 nedan.

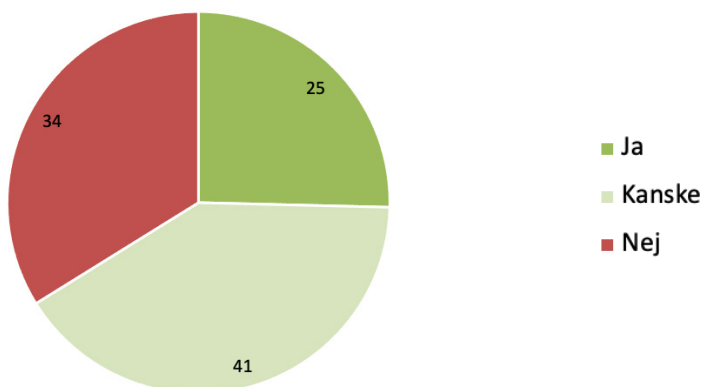
På samma sätt som lärare har svårt att prioritera mellan antingen digitalt eller tryckt material, uppfattas utrustning och läromaterial som lika viktiga: 74 procent väljer helst båda (bild 14). Kvalitativt och uppdaterat läromaterial prioriteras ändå av en något större andel (15 %) än kvalitativ och uppdaterad yrkesutrustning (7 %) gör. Det är värt att notera att över hälften av den andel som anger att läromaterial är viktigare än utrustning undervisar inom hälsovård och välfärd, en rätt så akademisk bransch. Intressant att notera är också att svaren inte skiljer sig mycket mellan yrkeslärare och lärare inom GEM: lite fler yrkeslärare prioriterar yrkesutrustning (13 procent mot 7 procent bland GEM-lärare), men en övervägande majoritet av bägge anser båda lika viktiga (72 % bland yrkeslärare mot 79 % bland GEM-lärare).

Bild 14. Andel lärare som prioriterar kvalitativ och uppdaterad yrkesutrustning eller kvalitativt och uppdaterat läromaterial, i procent. (N=130)

Att det inte skulle finnas **yrkeslärare som är intresserade av att mot ersättning utveckla läromedel** visar sig att inte stämma. Hela två tredjedelar av alla lärare som deltog i den här undersökningen meddelar att de är (25 %) eller kanske är (41 %) intresserade av sådant arbete. **33 lärare svarade direkt ja; ytterligare 53 personer svarade kanske** (se bild 15). Dessa finns i alla regioner och inom alla branscher, inklusive gemensamma examensdelar. Lant- och skogsbruksområdet utmärkte sig genom att alla åtta som besvarat enkäten (innefattade lärare inom lantbruk, skogsbruk, djurskötsel och trädgårdsskötsel) svarade att de var eller kanske var intresserade av att mot ersättning producera eller uppdatera läromedel för allmänt bruk. Det tyder på ett stort läromedelsbehov på svenska även inom dessa branscher.

Bild 15. Andel lärare (%) som uppger att skulle vara intresserade att mot ersättning producera eller uppdatera läromedel för allmänt bruk (N=130).

Verkligheten är naturligtvis pressad på många håll och det kan vara svårt att undvara lärare inom vissa branscher bland vissa utbildningsanordnare eller under vissa perioder. Rektorer har tidigare hänvisat till svårigheten att avstå från

lärare till förmån för läromedelsproduktion, eftersom det inom vissa branscher eller examensdelar kan finnas bara en eller ingen ordinarie lärare, eller endast lärare med ringa erfarenhet. Den problematiken nämndes även under den här undersökningen. Samtidigt är det säkert möjligt att med god framförhållning och planering anlita enstaka lärare för någon viss tid från någon viss enhet – om inte annat så för konsultation och rådgivning. Rektor för Axxell håller med:

Det är ju då en sak vi måste prioritera, att vi lånar ut dem för ändamålet. För vi kan ju inte å ena sidan säga att det finns inte läromedel, och å andra sidan säga att nej du får inte låna våra lärare. Med tillräckligt god framförhållning går det nog att planera. (Lena Johansson, rektor för Axxell)

Lärare inom yrkesutbildningen är kreativa och många har länge jobbat hårt på att skapa egna material av olika slag. Då nya läromedel förbereds är det därför värt att ta kontakt med de bransch- eller ämnesansvariga som kan ge uppdaterad information om läget inom just den branschen eller examensdelen. Det allra viktigaste är naturligtvis att materialet uppfattas som relevant och användbart av målgruppen, dvs. utbildningsanordnarna, lärarna och de studerande.

En grundläggande aspekt för att bemästra situationen i framtiden är att examensreformer genomförs med god framförhållning. Just nu verkar uppfattningen inom yrkesutbildarna vara den att förändringar och examensreformer har haglat tätt. ”Det har gått med väldig fart”, konstaterar en utbildningschef: ”De förnyar en examen åt gången och de uppdateras väldigt ofta”. Ju oftare förändringar görs – och med ju snävare tidtabell – desto svårare blir det för både lärare och läromedelsproducenter att hänga med. På Utbildningsstyrelsen understryker man behovet av att utveckla utbildningarna och examensgrunderna i takt med att arbetslivet förändras. Man har också principen om att nya examensgrunder ska finnas tillgängliga – både på finska och på svenska – minst sex månader innan de träder i kraft, så att utbildningsanordnarna har

tid att förbereda sig på dem. Gällande förändringarna 2018 drog processerna ut på tiden och utbildningsanordnarna fick informationen väldigt sent. Vid Utbildningsstyrelsen konstaterar man att man i framtiden ämnar hålla fast vid sexmånadersregeln för båda språken.

Ruta 3. Vad anser lärare är viktigast för läromedlen i framtiden? Exempel bland yrkeslärare (N=99)

Exempel på vad lärare skulle vara viktigast i framtiden med tanke på läromedel (gällande befintlighet, form, innehåll, produktion och dylikt) –

YRKESLÄRARE (bransch eller examensdelar som läraren undervisar nämns i parentes):

- *Viktigaste är ju att de används! Så materialet behöver vara mångsidigt och lättillgängliga. Digitalt format tror jag inte det räcker med en e-bok i pdf utan jag tror att det behöver vara interaktivt så att man t.ex. kan göra övningar eller något direkt i e-boken. Hur det ska fungera vet jag inte?* (Lärare inom konstindustri)
- *Att det finns tillgängligt i e-form men också i tryckt version för de studerande som behöver det. Det finns många studerande som inte hör till dem som är datorvana och de behöver få tillgång till sina läromedel i tryckt form om de så önskar.* (Lärare inom social- och hälsovård, närvårdare)
- *Att läromedlen är i tiden. Och att de utgår från examensgrunderna.* (Lärare inom vård)
- *Översätt de finska materialen som finns, de är bra!* (Lärare inom närvårdarutbildning, Att främja välbefinnande och funktionsförmåga, sjukvård och omsorg, äldrevård, hemvård, specialyrkesexamen inom äldreomsorg, läkemedelsbehandling etc)
- *E-bok, filmer, uppgifter* (Lärare inom vårdämnen, Närvårdare och akutvårdare)
- *Det bör finnas teoriböcker men också nedladdningsbart material, nätbaserat* (Lärare inom munhälsa)
- *En bok i tabellform över installationskrav och mått.* (Lärare i husteknik)
- *Att de går att använda tillsammans med its learning och motsvarande program i framtiden.* (Lärare i husteknik/VVS)
- *Att det finns samma läromedel på finska och svenska, samt att de är digitala* (Lärare i husteknik)
- *Eftersom ingenting finns i nuläget, så är ju allting inom branschen viktigt.* (Lärare inom VVS-teknik)

- *Motsvarande som finns på finskt håll* (Lärare inom elbranschen)
- *Att det skulle finnas! Möjligheten att själv forma den och uppdatera den skulle vara bra.* (Lärare i fordonsteknik)
- *Att det över huvudtaget skulle finnas material som motsvarar yrkeslivet* (Lärare inom grundexamen för skogsmaskinsförare, främst skogsmaskinsteknik och avverkningsteknik)
- *Digitalt och inte bara läromedel, utan plattformstänkande där materialet finns med olika typer av träningsuppgifter där man får feedback osv.* (Lärare inom programutveckling/ UF (Ung företagsamhet))
- *Att de passar ihop med examensdelarna!* (Lärare i försäljning, marknadsföring och företagsamhet)
- *Lättillgänglighet. Ett "register" där det finns uppräknat allt som finns att tillgå, så man inte uppfinner hjulet på nytt om det redan finns ett material.* (Lärare inom turism; kundbetjäning, guidningsservice, inkvarteringsbranschen, marknadsföring, produktifiering, försäljning, säkerhet, restaurangbranschen...)
- *Att få ta del av den finska bageri- och konditorikulturen* (Lärare inom livsmedelsbranschen, bageri-konditori)
- *Att de är adekvata* (Lärare inom trädgårdsskötsel)
- *Viktigt med svenskspråkigt material, översättningar av de finska läroböckerna.* (Lärare för blivande barnledare och ungdomsledare)
- *Tillgängligt i olika former, bok, elektroniskt med samma innehåll* (Lärare i lantbruksämnen)
- *Måste vara ändamålsenliga och intressanta. Baserade på vetenskap.* (Lärare i djurskötsel, häst)
- *Tydlighet och struktur där teman kommer fram tydligt, och där de står i direkt korrelation till examensdelarnas innehåll* (Lärare inom djurskötsel och djurträning)
- *Läromedlen bör följa examensgrunderna och bör vara tillgängliga både i tryckt- och e-form* (Lärare inom maskin och produktion, huvudsakligen inom plåtarbete och svetsning)
- *Att de aktiverar den studerande – möjlighet att skriva egna anteckningar, skapa länkar etc* (Lärare inom pedagogisk verksamhet och handledning (barnledare, ledare av ungdomar & gemenskaper))
- *Fastän digitala läromedel blir populärare hela tiden är också trycksaker väldigt viktiga. Mer lätthanterliga, mer lättlästa, mindre ansträngande för ögonen...* (Lärare inom el- och automationsbranschen)
- *Ingen skillnad bara det finns material* (Lärare inom rengörings- och fastighetsservicebranschen)

Ruta 4. Vad anser lärare är viktigast för läromedlen i framtiden? Exempel bland lärare i gemensamma examensdelar (N=29)

Exempel på vad lärare skulle vara viktigast i framtiden med tanke på läromedel (gällande befintlighet, form, innehåll, produktion och dylikt) –

LÄRARE INOM GEMENSAMMA EXAMENSDelar/GEM (bransch eller examensdelar som läraren undervisar nämns i parentes):

- *Anpassningsbart enligt behov* (ma, mo, so, fy-ke, hållbar utv, gy, IKT, kundservice)
- *Tillgänglighet (pris, åtkomlighet, motsvarar behoven), anpassning till studerandes behov och nivå* (Lärare ansvarig för alla GEM)
- *Olika "tester" man elektronisk kan kolla upp faktorer som påverkar hälsan och sedan få en kort saklig respons (finns mycket sådant på finskt håll). Något konkret.* (Lärare i Upprätthållande av arbetsförmåga och välbefinnande)
- *Tillgänglighet på svenska. Mångsidighet, både tryckt och digitalt material.* (Lärare i Att främja utveckling och delaktighet, Att främja välbefinnande och funktionsförmåga)
- *Möjlighet till ljudfiler* (Att verka i arbetslivet & Färdigheter inom studie- och karriärplanering)

Lärare i matematik:

- *Att det skulle finnas material både i tryckt format och digitalt.* (Matematik, Fysik och Kemi)
- *Form stiger högst för mig just nu, så att studerande kan välja det som passar deras inläring bäst.* (matematik)
- *Digital form, möjlighet att välja delar från en helhet, rätt att själv också editera/uppdatera materialet, ex om socialskyddsavgiften ändrat sedan publiceringen så bör man kunna ändra till den som gäller när man håller undervisningen* (Matematik, verksamhet i digital miljö, ekonomiförvaltning)
- *Digital, att få kopiera, printa, göra prov med programmen.* (Matematik, marknadsföring och samhällslära)
- *Innehållet skall vara aktuellt, behandla sådant som "ligger i tiden"* (Gemensamma examensdelar främst matematik, fysik och kemi)
- *Att det skulle finnas läromedel som kan användas i alla branscher (om vi också i fortsättningen inte får ha branschspecifika "kurser")* (matematik, fysik, kemi)

Lärare i språk:

- *Aktuellt innehåll som stöder läroplansmålen* (engelska, finska)
- *Up to date, tillgängliga* (engelska)
- *Att det överhuvudtaget skulle finnas material* (finska, engelska)
- *Material på olika kunskapsnivåer i språk* (modersmål, finska, konst och kreativt uttryck)
- *Befintligheten!* (Modersmål, svenska, konst)
- *Relevant innehåll* (svenska)
- *Kombination av tryckta och digitala med innehåll som är relevant för Finland* (modersmål svenska)

Vad önskar studerande?

De nedslag bland studerande som Magma gjort inom ramen för den här utredningen bekräftar hur dagens läge till stor del är beroende av läraren och branschen i fråga. Många var nöjda med det stöd och den undervisning de fått, och upplevde att det blir en bra blandning av olika material och metoder med olika lärare. Däremot fanns det också erfarenhet av studerande som endast fått tillgång till finskspråkiga läroböcker. En kosmetologstuderande från västra Nyland som studerar första året var förvånad då böckerna som delades ut var på finska. Hens egen finska är svag, och på grund av dyslexi hade hen specialundervisning i finska under grundskolan. Att ta till sig yrkesbaserad kunskap på finska känns svårt.

Hittills har vi fått två böcker inom yrkesstudierna, men båda är på finska. Man vill ju gärna satsa på proven men det blir svårt då de är på finska. Mest har jag tittat på bilderna och läst de viktigaste orden. Som tur har jag hållits frisk och kunnat delta på lektionerna. Annars finns det bara de papper på svenska som läraren lagt ut på Itslearning. Jag har klarat mig helt bra, men bättre kunde det ha gått om läroböckerna varit på svenska.
(Första årets kosmetologstuderande)

De studerande bekräftar att böckerna ofta varit föråldrade eller inte ändamålsenliga: längre hunna studerande som varit tvungna att köpa sina böcker själva (innan införandet av den utvidgade läroplikten) upplevde det inte som meningsfullt då bara några sidor av boken utnyttjades i undervisningen, till exempel inom fysik eller bilbranschen. Däremot upplevs lärplattformen Electude som fungerande, då man via animationer får se till exempel hur enskilda komponenter ser ut och fungerar. Allra bäst upplever de ändå att man lär sig genom att själv meka i hallen – något som varit svårt under pågående coronapandemi.

Även om samplet med studerande var litet och därför inte ger en heltäckande bild, kunde studerandes kommentarer sammanfattas som följande:

- Läromedlen bör finnas tillgängliga på svenska.
- Digitala läromedel är bra för de är lätt tillgängliga.
- Lätt att bli distraherad på en dator, så tryckta läromedel är ibland att föredra.
- Ett bra läromedel har lite men informationsrik text och intressanta uppgifter.
- Studerande med annat modersmål än svenska klarar sig bra ifall de får det stöd de behöver, i alla fall under det första året. Stort behov av lättläst material på svenska inom denna grupp.

De studerande konstaterade ändå att de inte kände till något annat än det de själva upplevt inom de egna studierna. Därför kan det också vara svårt för studerande att tänka sig alternativ till hur de har det idag. Då nya läromedel utvecklas, i synnerhet digitala sådana, är det viktigt att de testas i en autentisk miljö med den rätta målgruppen.

Framtidens behov av lärresurser

I regeringens utbildningspolitiska redogörelse från 2021¹⁵ understryks vikten av mer jämlikhet, likställdhet och gemenskap inom utbildningen på andra stadiet. Tonvikt läggs bl.a. vid lägre trösklar och tätare samarbete – eller sammanslagningar – mellan anordnare av andra stadiets yrkesutbildning och gymnasieutbildning, och en ökad andel gemensamma examensdelar i yrkesinriktade grundexamina. Genom att stärka de allmänbildande och grundläggande färdigheterna vill man främja likställdhet och jämlikhet inom andra stadiets utbildning:

”Andelen gemensamma examensdelar i de yrkesinriktade grundexamina ska ökas, eller så ska det på något annat sätt göras möjligt att mer flexibelt och i större skala än i dag avlägga allmänbildande studiehelheter och studiehelheter som stärker basfärdigheterna i yrkesutbildningen. Samtidigt säkerställs det att de som avlagt yrkesinriktad examen har det kunnande som förutsätts i arbetslivet och tillräckliga arbetslivsfärdigheter.”¹⁶

Vikten av grundläggande allmänbildning inom andra stadiets yrkesutbildning underströks likaså i Utbildningsstyrelsens framtidsspaning för 2035.

Antalet kompetenspoäng som idag ska avläggas inom de obligatoriska gemensamma examensdelarna kan vid första anblick verka många, nämligen 35 kompetenspoäng (27 obligatoriska och åtta valbara; se närmare bilaga 2). Ser man närmare på innehållet öppnar sig ändå en väldigt bred palett av kunskap som studerande ska ta åt sig under dessa studier – studier som arbetsmässigt borde motsvara ungefär ett halvt läsår. Här ingår språk och kommunikation på tre språk, matematik, fysik och kemi, samt samhällsinriktade examensdelar så som Att verka i samhället som medborgare (2 kp) och Främjande av hållbar

utveckling (1 kp). I praktiken blir det ett mycket begränsat antal veckor och närundervisningstimmar per examensdel. Det här föranleder i alla fall två diskussioner:

- 1) Hur tackla att kunskaperna i de gemensamma examensdelarna förblir på en ytlig nivå?

Väljer en studerande att gå vidare till högskolestudier måste hen besitta de kunskaper som krävs för högskolestudier, dvs rätt krävande akademiska studier. Samtidigt finns det behov för yrkesspecifika grundläggande kunskaper – en elektriker behöver andra former av matematik inom sitt yrke än vad en närvårdare gör, något som i dag beaktas i de yrkesinriktade examensdelarna. Ändå uppfattar lärare att de i dag har svårt att hinna med att lära ut allt som behövs. Enligt en ny förordning som träder i kraft från och med augusti 2022 ska en kompetenspoäng innefatta minst 12 timmar handledning och undervisning.¹⁷ Även om det kan vara mer än så (i dag ofta 18 timmar undervisning per kompetenspoäng) går dessa timmar snabbt, och det blir svårt att göra mer än skrapa på ytan. I synnerhet om en stor del av tiden går åt till att repetera färdigheter som studerande borde ha med sig från grundskolan kan det vara svårt att bygga den allmänbildande kunskap eller stärka de basfärdigheter som regeringen efterlyser.

För att ha möjlighet att stärka det allmänbildande kunnandet krävs goda läromedel som hjälper läraren att snabbt hitta kärnan i materialet, och erbjuda mer ingående material för de studerande vars tid och kapacitet räcker till. En GEM-ansvarig lärare som deltog i studien skulle också önska en dialog med Utbildningsstyrelsen om förväntningarna i de gemensamma examensdelarna: i vissa fall är omfattningen så snäv eller målsättningarna så omfattande att det blir svårt hinna uppnå dem alla inom den utsatta tiden. Då blir det en fråga om hur man kan binda nyckelkompetenserna till utbildningen så, att man inte

läser ett grundläggande ämne – som till exempel det andra inhemska språket (2 kp) – under fyra veckor det första året och sedan inte alls under resten av studietiden.

2) De gemensamma examensdelarna kräver differentierade läromedel

De gemensamma examensdelarna lärs ut åt alla, oberoende kunskapsbakgrund eller nivå på avgångsbetyget från grundskolan. Att möta varje studerandes behov på rätt nivå är utmanande, i synnerhet inom de givna tidsramarna. Om det dessutom råder brist på ordinarie lärare – som det just nu verkar göra inom till exempel matematik, fysik och kemi – blir tillgången till lämpligt material avgörande. Lärare efterlyser därför ett läromaterial som är differentierat för olika kunskapsnivåer – gärna så, att den enskilda studerandes nivå i början avgörs med hjälp av ett diagnostiskt test som kan leda in den studerande på rätt material. De här behoven finns inte minst inom matematiken, där kunskapsnivåerna kan variera kraftigt, och behoven av matematiska kunskaper likaså variera kraftigt från bransch till bransch.

Privata entreprenörer inom utbildningsteknologi har insett detta och levererar redan lösningar till finskspråkiga yrkesutbildningsanordnare. Diskussioner har förts även med svenskspråkiga utbildningsanordnare, och bland annat verkar man nu på Axxell gå in för Four Ferries lösning inom matematik (eMathStudio). Allt fler inhemska utbildningsteknologiska företag erbjuder lösningar som skräddarsys för den inhemska yrkesutbildningen på andra stadiet. Det goda med att utnyttja dylika externa producenter är att de är tvungna att hållas relevanta för att få och behålla kunder. Ett system som är uppbyggt inom den egna utbildningsinstitutionen däremot blir lätt sårbart om den eller de personer som utvecklat materialet eller systemet för en bransch eller examensdel försvinner, eller om man inte har resurser att fortgående uppdatera innehållet. Uppdateringar kräver tid och resurser, två valutor som inom yrkesutbildningen ofta är på kort.

3DBear, som specialiserar sig på lösningar inom AR och VR, vill understryka kontinuiteten i digitala lösningar, dvs att då materialet eller ”rummet” en gång utvecklats ska det gå lätt att uppdatera och ändra i enlighet med lärarens/lärarnas behov. Lärare kan alltså komma och gå men materialet ska bestå och kan justeras och utvecklas enligt förändringar inom branschen eller undervisningen. Deras lösningar kan även integreras i olika digitala miljöer, så ifall de svenskspråkiga utbildningsanordnarna ville gå in för ett gemensamt projekt kan materialet integreras i det egna systemet (Itslearning eller Workseed). Redan nu har de utvecklat omfattande lättfattligt material för studerande med annat modersmål än svenska och finska, för ett finskspråkigt yrkesinstitut. Möjligheten att få översätta dessa kunde utredas.

Mycket av undervisningen måste idag ske på andra sätt än via traditionella läromedel. Ändå verkar de allra flesta, om inte alla, branscher som yttrat sig i denna utredning efterlysa någon form av läromedel för i alla fall de grundläggande, obligatoriska examensdelarna inom den yrkesinriktade grundexamen. Det kan vara frågan om en handbok (som inom VVS för inhemska mått och installationskrav) eller en ebok eller helhet som täcker målen för kunnande inom de obligatoriska kurserna. Dessa böcker eller helheter måste vara modernt utvecklade och lämpa sig för dagens undervisning: långa tunga textböcker fungerar inte längre. De måste vara utformade med fokus på görandet med kärnfull och kortfattad information, bilder, rutor, länkar och inte minst upplägg för praktiska uppgifter. Ifall dylika (elektroniska) böcker utformas med fokus på nyckelkompetenser och kärnkunnande torde de överleva även mindre ändringar i examensgrunderna. Utformas de i ett printbart format kunde de även tryckas i pappersform för dem som behöver dem fysiskt.

Därtill kan det behövas digitala läromedel i andra former, didaktiskt utformade helheter som inlärningsspel, digitala grammatikövningar eller olika kunskapsportaler. Hur yrkesutbildningens läromedel ska se ut i framtiden har därför inte bara ett svar, utan möjligheterna är många. Som Carina Nordman-Byskata, utvecklingspedagog vid Optima summerar saken:

Det som vi står inför nu är det virtuella, både augmented och virtual reality. Vi sätter redan nu ganska mycket pengar på licenser, t.ex. för simuleringar. Du ska kunna träna på att köra traktor med framgaffel eller jobba med dyra uppvärmningsanläggningar utan att riskera misstag som kan vara väldigt dyra eller farliga i verkliga livet.

Det handlar också mycket om modelllärande, där vi måste träna interaktivt och situationsbaserat, lite som bilskolan är i dag: vad ska du göra i den eller den situationen? Och via virtuell verklighet förklara för föräldrar någon situation inom ungdomsverksamheten, eller föra en dialog kring att lösa problem med värmepannan eller båtytan.

Men sen tror jag också – och jag hör det samma från våra studerande – att man gärna har en grundbok, någon typ av referens att ty sig till. Om den sen är digital eller i pappersform är mindre viktigt. (Carina Nordman-Byskata, utvecklingspedagog vid Optima)

Ett av målen med digitala läromedel är att möjliggöra individanpassat lärande, vilket kan leda till att studerande i allt högre utsträckning arbetar för sig själva. Linda Mannila, forskare och företagare, understryker därför vikten av att skapa samhörighet även om man använder digitala verktyg; möjligheter till interaktion studerande emellan måste upprätthållas och planeras in även om undervisningen sker i digitala miljöer, eventuellt på distans.

Det goda med olika digitala lösningar är att de kan vara lättare att anpassa med tiden: digitala böcker kan uppdateras och korrigeras utan att hela pappersuppsättningar måste makuleras, och digitala AR-lösningar kan anpassas till utbildningens behov. Det viktiga är att börja någonstans.

De olika aktörernas roll

För att komma vidare i frågan om läromedel för andra stadiets yrkesutbildning måste ansvarsfrågan benas ut. Just nu finns det ingen som bär ett övergripande ansvar eller som skulle ha en uppdaterad översikt över behoven.

Inom grundläggande utbildningen och gymnasieutbildningen finns det en lång tradition av produktion och beställning av läromedel, som ger en kontinuerlig utgångspunkt att arbeta vidare ifrån och en bättre möjlighet att identifiera brister. En sådan tradition finns inte inom yrkesutbildningen. Oftast har man försökt åtgärda brister internt eller med hjälp av projekt, vilket inte lett till långsiktiga lösningar. I stället verkar de interna arbetskulturerorna vuxit sig starka, vilket kan inverka hämmande på att hitta gemensamma lösningar. Ifall yrkesutbildningsanordnarna vill gå in för gemensamma läromedel måste man vara villig att rucka på ingrodda mönster.

Ett annat ofrånkomligt faktum är att läromedel kostar. På basis av de intervjuer som genomförts för den här utredningen verkar rektorer inte se att problemet skulle ligga där, men det är ändå värt att upprepas. Ifall man vill ha uppdaterade och fungerande läromedel – till exempel av de digitala producenter som redan erbjuder finskspråkiga yrkesinstitut fungerande lösningar, eller för att utveckla egna lösningar – måste utbildningsanordnarna planera för denna utgift. I och med den utvidgade läroplikten meddelar man från Utbildningsstyrelsen att beställningen på finskspråkiga läromedel steg kraftigt, medan man endast kan se en liten ökning i beställningssiffrorna på de svenskspråkiga dito (se bilaga 3). Detta bör naturligtvis ses i förhållande till utbudet på de båda språken. Den största investeringen som utbildningsanordnarna hittills gjort är anskaffning av datorer till alla nya studerande. Det i sig är bra, eftersom det hittills kunnat utgöra en stötesten för att anamma digitala läromedel. Datorerna utgör ändå bara tekniken: innehållet måste införskaffas eller utvecklas separat.

Till viss del har vi sett att dylikt innehåll redan finns till buds på den fria marknaden. Ifall eller när det uppkommer läromedel är det viktigt att utnyttja de möjligheter som erbjuds, eftersom en brist på efterfrågan lätt stryper utbudet. Det viktiga skulle vara att producenter – både Utbildningsstyrelsen och privata aktörer – samarbetar med lärare och pedagoger inom yrkesutbildningen gällande vad som ska utvecklas och hur, och upprätthålla ett kontinuerligt samarbete under arbetets gång. I annat fall hinner materialet föråldras innan det kommer ut. Utbildningsanordnarna måste å sin sida vara tydliga i sina önskemål och sin införskaffningsstrategi: vill man ha läromedel måste behovet uttryckas klart och viljan att införskaffa dessa läromedel för studerande finnas. Inte heller inom grundskola eller gymnasium är införskaffandet av läromedel gratis. Och ju flexiblere de lösningar som utarbetas blir, desto större kommer också lärarens möjlighet att inverka på innehållet att vara och desto större eventuellt också intresset att införskaffa dem.

Så vem är det som ska utarbeta dessa läromedel? Inom den grundläggande utbildningen fungerar det tänka upplägget rätt väl: den privata sektorn producerar läromedel som skolorna köper in, medan det offentliga – det vill säga Utbildningsstyrelsen – tar ansvar för ”olönsamma” läromedel med liten spridning. Detta har inte fungerat för andra stadiets yrkesutbildning – dels eftersom produktion varit begränsad eller obefintlig, dels på grund av att de läromedel som utarbetats inte har köpts upp för hela klasser/ansetts vara ändamålsenliga. En del uppfattar att den mest centrala orsaken till att det är så svårt att etablera en heltäckande ansvarsfördelning för läromedelsproduktionen är att det aldrig varit en självklarhet inom yrkesutbildningen att använda läromedel med sina studerande. Hur mycket detta har att göra med vana eller attityd, eller med att det aldrig funnits ett heltäckande utbud, är svårt att avgöra. På basis av lärarnas svar i den här utredningen verkar behovet ändå vara stort och önskemålen många. Bland dessa önskemål har UBS stått ensamma med en uppgift de inte mäktat med. De har stått i kommunikation med förlagen och delgett de resultat de fått av sina behovskartläggningar, för att

sondera planer på eventuella utgivningar. Nu meddelar i alla fall både Otava och S&S att de gärna är med och bidrar till paletten. Det skulle därför vara av största vikt att alla aktörer kommunicerar med varandra, och går in för någon form av handlingsplan för hur den enorma brist som i dag existerar ska tacklas. Vad åtar sig de privata aktörerna att utarbeta, och vad ska Utbildningsstyrelsen prioritera att utveckla eller översätta?

Mindre ändamålsenligt är att alla utbildningsanordnare utvecklar sina egna digitala läromedel. Med tanke på hur stor andel av alla examina som erbjuds av flera än en yrkesutbildningsanordnare framstår det som ett slöseri med resurser att flera utbildningsanordnare utvecklar läresurser för samma ändamål. Därför skulle det vara av största vikt att upprätthålla en dialog kring ansvarsfördelningen, både mellan utbildningsanordnarna och läromedelsproducenter (UBS, förlagen, EdTech) och mellan de svenskspråkiga utbildningsanordnarna. Gemensamma projekt på svenska där yrkesutbildningsanordnare, läromedelsproducenter och finansörer skulle gå in för att lösa läresursbristen inom en viss examen eller examensdel – och lärare skulle agera konsulter – kunde vara det mest effektiva sättet att lösa läromedelsbrister på.

I tillägg kunde ett närmare samarbete med fria bildningen kunna vara behjälpligt inom vissa områden. I dag är det fria bildningen som bär det största ansvaret för integrationsutbildningen, vilket innebär att de både skapar och har behov för material på lätt svenska. Till exempel använder de videomaterial om företagande som finns fritt tillgängligt på 12 olika språk och som kunde vara intressant även för andra stadiets yrkesutbildning. Henrika Nordin, verksamhetsledare för Bildningsalliansen, skulle gärna se en gemensam plattform där lärare oberoende av utbildningsnivå eller institution kunde gå in och söka material, till exempel inom språk. På samma sätt efterlyser Lena Johansson, rektor för Axxell, ett yrkesutbildningens Wikipedia där lärare kunde lägga in och ta ut material som de behöver för sin undervisning.

Intressant är att ett sådant egentligen redan existerar, men många lärare känner inte ens till det: www.aoe.fi är den finska förkortningen för Biblioteket för öppna läresurser, som upprätthålls av Utbildningsstyrelsen och Undervisnings- och kulturministeriet. Det elektroniska biblioteket bygger på öppet material under Creative Commons, och är tillgängligt för lärare och intresserade på alla utbildningsstadier. Genom att i sökkriterierna ange utbildningsnivå och examensprogram kan man hitta resurser som är anpassade just för den egna nivån. Kruket naturligtvis är att materialet först måste existera och finnas tillgängligt innan det kan letas upp, vilket innebär att det i dagens läge inte kommer upp mycket eller någonting alls på svenska. Det är heller inte helt lätt att söka enligt materialets språk: den möjligheten öppnar sig först efter att man lagt in ett sökord och kommit till ett nytt uppslag. Däremot kunde plattformen användas mer aktivt än i dag, till exempel genom att lärare som utarbetat material som de är villiga att dela med sig, eller material som utarbetats via projekt med allmänna medel, skulle läggas upp här – och samtidigt uppge materialets språk. En viktig fråga som då dyker upp är kvaliteten: hur försäkra att de läresurser som läggs upp och används håller tillräckligt hög standard?

En rekommendation i den nationella rapporten om svenskspråkig utbildning från 2021 var att Undervisnings- och kulturministeriet tar ansvar för att utarbeta kvalitetskriterier för svenskspråkiga läromedel i Finland över lag och speciellt för digitala läresurser inom svenskspråkig utbildning.¹⁸ Detta gäller i allra högsta grad även för andra stadiets yrkesutbildning. Då kunde även öppna läresurser granskas i förhållande till dylika kriterier.

En annan fråga är huruvida eller i hur lång utsträckning det ska vara lärarens ansvar att skapa läromedel på svenska. Som en rektor kommenterar:

Det känns fel att det ska vara lärarens uppgift att ansvara för läromedels-situationen inom yrkesutbildningen på svenska. De har alldeles tillräckligt

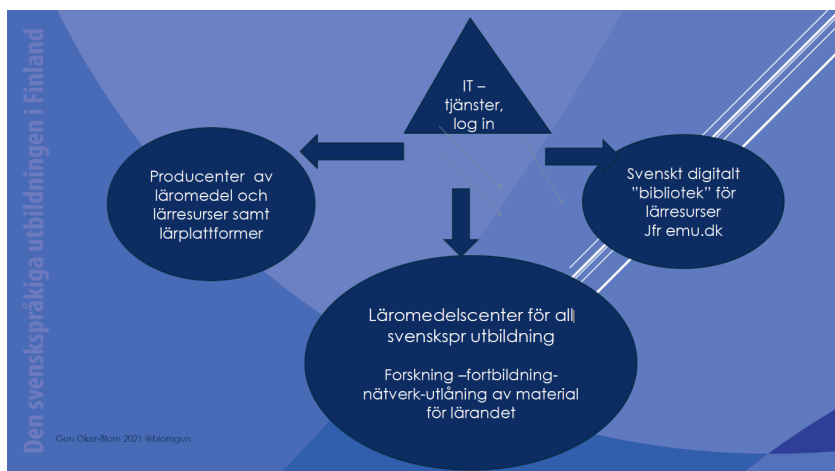
att göra utan att också behöva producera grundläggande läromedel. Finns det ingen myndighet som ska ansvara för det här? Ja vi svenskspråkiga är få, men är det inte därför det finns en lagstiftning som säger att vi ska få samma rättigheter, trots att vi är färre? Jag uppfattar det inte heller som korrekt att lärare ska utarbета gratis läromedel som sedan läggs upp på en gemensam plattform. Skulle man kräva detsamma av lärare i en gymnasieskola? (Laila Andersson, VD/rektör för Prakticum)

Den enda instansen med något officiellt ansvar i dag är Utbildningsstyrelsen. Det är också gentemot Utbildningsstyrelsen som de som hoppas på en förändring riktar sina blickar. Men med de två personer som i dag är anställda för läromedelsproduktion på svenska, för alla stadier, är detta en övermäktig uppgift. Undervisnings- och kulturministeriet (UKM) måste därför i samarbete med Utbildningsstyrelsen försöka hitta en mer långsiktig lösning. Från och med april 2022 tillsätts en ny tjänst vid UKM med ansvar för svenskspråkiga utbildningsfrågor. Med hjälp av en dylik person kunde ansvarsfrågorna inom statsförvaltningen redas ut närmare, och en konkret budget och handlingsplan utarbetas i samarbete med Utbildningsstyrelsen.

Gun Oker-Blom har i samband med sin genomgång av den svenskspråkiga utbildningen föreslagit en tredelad lösningsmodell för att garantera tillgången till svenskspråkigt material för lärande och undervisning (bild 16). Tanken är att ansvaret skulle centraliseras på en plats som skulle ligga närmare den verkliga undervisningsvärlden. Gällande läromedel för yrkesutbildning kunde man tänka sig ett läromedelscenter placerat vid en yrkeshögskola, föreslår Oker-Blom. Läromedelscentret skulle ha ansvar för att följa upp behoven inom yrkesutbildningen och sörja för att konkurrensutsätta och beställa ändamålsenliga läromedelsprojekt av privata aktörer. Centret skulle också erbjuda lärarna korta kurser om att hitta lämpliga läromedel och om hur de nya läromedlen tas i bruk och tillämpas. Därtill tänker sig Oker-Blom ett digitalt bibliotek för lärresurser, i

likhet med Danmarks www.emu.dk, där rådande examensgrunder kopplas ihop till befintligt material. Tanken är inte att göra allt på nytt, understryker Oker-Blom, utan att koppla nytt material till det som redan finns under en gemensam login (triangeln i bilden), samt att möjliggöra lån av material eftersom många branscher är väldigt små och produktion av läresurser dyrt. Huvudsaken skulle vara att göra någon adress ansvarig för att ha översikt över helheten.

Bild 16. Tredelad lösningsmodell för att garantera tillgången på svenskspråkigt material för lärande och undervisning av Gun Oker-Blom (31.8.2021).

I den nationella utredningen ingår ett förslag om ett omfattande svenskspråkigt utrednings- och utvecklingsprojekt för att göra upp en strategi för läresurser inom svenskspråkig utbildning och för att förstärka utbudet av läromedel på svenska. Inom ett dylikt projekt kunde även Oker-Bloms modell utredas.

Redan nu har frustrerade lärare vänt sig till politiker för att få till en förändring. Bland annat lämnade Annica Haldin, lärare inom social- och hälsovård vid YA, in en motion till SFP:s partidag 2021. Motionen ledde till beslutet att "SFP arbetar för att aktuella svenskspråkiga läromedel ska finnas tillgängliga för

grundexamen inom social- och hälsovård (närvårdare)”.¹⁹ Tidigare har motioner lämnats in även till Finlands Svenska Lärarförbund och till Folktinget gällande behovet av tillräckliga och högklassiga svenskspråkiga läromedel. Under Folktingets session 2021 beslöts bland annat att Folktinget:

- arbetar för att statliga medel öronmärks för att underlätta produktionen av högklassiga lärresurser på svenska,
- arbetar för att svenskspråkiga lärresurser uppdateras och förnyas i samma takt som motsvarande lärresurser på finska, både för den grundläggande undervisningen och för undervisningen på andra stadiet,
- sammankallar till en rundabordsdiskussion om temat med representanter från utbildningsfältet för att förtydliga problemets omfattning och skapa en tydligare bild över utvecklingsbehoven.

Det finns jobb att göra. Till syvende och sist utgör bristen på läromedel på svenska en jämlikhetsaspekt för de studerande, och en risk för att kvaliteten på utbildningen försämras. Eftersom det ser ut att råda en stor brist inom flera mindre branscher även på finskspråkigt håll, ser det ut att finnas brister i själva systemet. Bristen på läromedel inom andra stadiets yrkesutbildning är därmed en nationell fråga, inte en fråga för utbildningsanordnarna att lösa på egen hand. Framför allt är det en fråga om jämlikhet bland de studerande: tillgången till högklassiga läromedel bör inte vara beroende av den studerandes modersmål eller val av studieinriktning. Liksom generaldirektören för Utbildningsstyrelsen konstaterat:

Tillgången till kvalitativa och ändamålsenliga läromedel och lärresurser är en central faktor när vi talar om en jämlik utbildning för alla. Om vi ytterligare utgår ifrån en språklig minoritet är betydelsen ännu större.

(Minna Kelhä, generaldirektör för Utbildningsstyrelsen)²⁰

5. Avslutande reflektioner

Målsättningen med denna utredning var tudelad. Den första målsättningen var att studera produktionskedjan och ansvarsfördelningen för svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning. Förenklat kunde man säga att produktionskedjan består av det arbete som görs av Utbildningsstyrelsen, eftersom ansvaret för att producera läromedel har hittills legat ensamt på UBS. De läromedel som publicerats har varit viktiga inom vissa branscher, medan de visat sig oändamålsenliga inom andra, trots att behoven kartlagts på förhand. Vissa branscher har stått helt utan svenskspråkiga läromedel. De lärresurser som finns och som utarbetats uttryckligen för andra stadiets yrkesutbildning på svenska täcker alltså bara delar av helheten. De flesta av de till buds stående läromedlen är föråldrade och inte anpassade till nuvarande examensgrunder. I praktiken axlas ansvaret i dag därför ofta av lärarna själva, som med hjälp av ett lapptäcke av finska och utländska läromedel och nätbaserade källor anpassar, översätter och sammanställer material.

Utredningens andra målsättning, att se på vilka läromedel den svenskspråkiga yrkesutbildningen använder idag och hurdana läromedel som behövs i framtiden, är därför en mångfasetterad fråga. Dels utgör andra stadiets yrkesutbildning en grundutbildning som alla andra: man läser matematik, fysik, kemi, språk och andra obligatoriska examensdelar där man kunde tycka att tillgången till läromedel eller lärresurser skulle vara en självklarhet. Dels ska utbildningen vara starkt knuten till arbetslivet och praktiskt betonad: mycket måste tränas i praktiken och lärresurserna utformas därefter. Det finns därför stora möjligheter i den växande digitala sfären att skapa en mångsidig palett av lärresurser, allt från elektroniska böcker och kompendier – som vid behov även kan tryckas – till digitala läromedel för att träna praktiska färdigheter kopplade till en kunskapsbaserad grund.

I förhållande till digitaliseringen befinner sig andra stadiets yrkesutbildning i något av ett brytningsskede. Trots att digitala hjälpmedel har använts redan en längre tid är det först nu, i och med att yrkeutbildningsanordnarna tagit digitala plattformar i bruk och de studerande i och med den utvidgade läroplikten försetts med datorer, som det egentliga digitala språnget kan tas. Läromedelsproducenter – inte minst Utbildningsstyrelsen men även förlag – står i beråd (UBS och Otava) eller är beredda på (S&S) att utveckla och sälja digitala läromedel utvecklade för andra stadiets svenskspråkiga yrkesutbildning. Några utbildningsteknologiska företag gör det redan. Det är alltså möjligt att vi står inför en förändring.

Då producenter funderar på produktionen av läresurser för andra stadiets yrkesutbildning kan det vara värt att ta några faktorer att ta i beaktande. Många av de frågor som listas här är redan bekanta för dem som jobbar med läromedel, men är ändå värda att understrykas:

- Det finns mycket material där ute som redan används och som kunde ingå i ett gemensamt läromedel eller byggas på. Det pågår kontinuerligt olika projekt som i vissa fall utmynnar i delbart material. Innan man går in för en läromedelsproduktion lönar det sig att höra sig för bland yrkesutbildningsanordnarna vilket material de i dag använder inom den branschen eller examensdelen. Vilken typ av läromedel behövs för just denna bransch eller examensdel, ifall det behövs? Går det att bygga vidare på något som redan finns? Detta är arbete som UBS hittills gjort innan läromedel utarbetats. Alltid har det ändå inte lett till förväntade resultat, vilket understryker vikten av kontinuerlig kommunikation och samarbete mellan utbildningsanordnare och läresursproducenter under hela processens gång.

- Verkligheten och behoven skiljer sig märkbart mellan olika branscher och gemensamma examensdelar. En del branscher är mer reglerade än andra, en del mer akademiska än andra. Det här kräver olika typer av läromedel. De gemensamma examensdelarna ska dock avläggas av alla och borde därför vara lätta att anpassa för olika nivåer. Gärna kunde de inledas med ett nivåtest så att både läraren och studenten själv kunde få en uppfattning av den studerandes akademiska nivå. Ett digitalt läromedel bör innefatta lättare och svårare varianter av samma innehåll.
- Att utveckla ett läromedel eller en lärresurs för yrkesutbildning kräver ett helt team. Det här är naturligtvis ingen nyhet för läromedelsproducenter men är ändå värt att upprepa: många yrkeslärare kan vara experter inom sin egen bransch utan att ha pedagogisk utbildning. Andra kan vara pedagogiskt bevandrade men inte ha de didaktiska IT-kunskaper som krävs för att utarbeta ett användbart digitalt läromedel som är lätt att använda. Därtill kan det behövas konsultation med arbetslivet. Att skapa ett fungerande läromedel för en så pass krävande omgivning kräver branschexpertis, pedagogisk expertis och expertis inom digitala lösningar för inläring. Lärare måste involveras men behöver inte nödvändigtvis vara de som gör det största jobbet.
- Hela 78 procent av lärarna uppgav att de föredrar en kombination av tryckta och digitala läromedel. För vissa studerande kan tryckta material vara det bästa eller rentav enda sättet att lära sig. För andra examensdelar eller branscher är kanske ordlistor eller tabeller viktigare, som stödmaterial till andra lärresurser. Det lönar sig alltså för varje bransch, examen eller examensdel att se på huruvida eller i vilken mån det finns behov för ett grundläggande verk, t.ex. digital bok/böcker, en handbok, eller mindre elektroniska/tryckta kompendier som kan utgöra ett stöd. Trots att dylika kartläggningar alltid görs innan nya

läromedel produceras verkar utbudet hittills inte alltid mött behoven. En del branscher är också mer teoretiska än andra: t.ex. inom vården kan böcker fortsättningsvis vara ändamålsenliga medan de kanske inte är det inom film eller IT.

En viktig del av yrkesutbildningen är att ge en grundläggande utbildning även till personer som behöver särskilt stöd. På grund av utvecklingsvariation, psykisk sjukdom eller annan orsak kan studerande kanske inte utföra en vanlig grundutbildning, utan utbildningen och läromedlen måste på olika sätt anpassas. Även om Optima bär specifikt ansvar för utbildning med krävande särskilt stöd finns det inom alla yrkesinstitut stora behov av anpassat material. Här utför Lärum ett viktigt jobb, och deras roll prisades bl.a. av lärare för grupper som behöver särskilt stöd. Ändå är behoven idag betydligt större än utbudet, vilket man på Lärum också är väl medveten om.

Konkreta förslag

Ifall det råder ovisshet om vad som behöver göras i praktiken presenteras här några konkreta förslag.

1. Producera eller utnyttja läromedel/lärresurser för de gemensamma examensdelarna (GEM)

Mycket har redan gjorts för att försöka åtgärda behoven av läromedel för de gemensamma examensdelarna men problemen kvarstår. Därför rekommenderas starkt att de möjligheter som redan finns – till exempel till elektroniska lösningar för undervisning i matematik – utnyttjas. Det material som utvecklades inom GEM-brickan torde gå att använda bredare än i dag, eller utvecklas vidare för att passa in inom flera institutioner.

Där det inte finns något läromaterial bör material produceras i dialog med utbildningsanordnarna. GEM-ansvariga inom varje utbildningsinstitution rekommenderas kartlägga behoven och förmedla dessa till Utbildningsstyrelsen; ju konkretare desto bättre. Utbildningsstyrelsen rekommenderas att i samarbete med Otava och S&S göra upp en handlingsplan för hur dessa behov kunde mötas och hur produktionsansvaret kunde fördelas. UBS meddelar att detta arbete redan är igång.

Dessutom uppmanas GEM-ansvariga lärare eller teamledare att samla ihop information om kompendier eller liknande som lärare redan utvecklat och kunde tänka sig att dela med sig. Hit hör stödmaterial för till exempel:

- Procenträkning
- Måttenheter (basenheter för längd, vikt och vätska, och hur konvertera mellan mindre och större mått)
- Tids- och telefonanvändning på arbetsplatsen
- Andra liknande nyckelkompetenser som gäller alla studerande

Dessa kunde antingen bearbetas vidare tillsammans eller läggas upp på aoe.fi och därmed finnas tillgängliga för alla. Eventuella kompensationsfrågor måste lösas.

2. Se över tillgången till läresurser inom varje yrkesinriktad grundexamen och inled produktion av nödvändiga läromedel snarast.

Den svenskspråkiga yrkesutbildningen skulle vara i behov av en komplett genomgång av alla yrkesinriktade grundexamina, och en kartläggning av behovet av läresurser inom varje enskild examen.

I alla grundexamina ingår obligatoriska examensdelar som måste avläggas av alla studerande som valt det programmet. Eftersom de valbara delarna kan vara mycket specifika och ofta avläggs i samarbete med en arbetsplats, skulle det i första hand vara ändamålsenligt att skapa lärresurser för de obligatoriska delarna.

Några konkreta behov utkristalliserades redan inom ramen för denna utredning. Nedanstående utgör exempel på obligatoriska examensdelar som idag saknar grundläggande läromedel på svenska trots att de avläggs av ett stort antal studerande. Det betyder naturligtvis inte att behoven skulle vara större än inom en annan utbildning där det råder brister: den enskilda studerandes behov är alltid lika stort, oberoende av hur många som avlägger examen. Till exempel ser även behoven inom lant- och skogsbruksområdet ut att vara mycket stort.

- Grundexamen inom social- och hälsovårdsbranschen, närvårdare

Social- och hälsovården är en bransch som innehåller mycket faktakunskap men där de böcker som finns levt ut sin tid. Däremot är det en stor bransch med ett gott utbud på finska. Till exempel uppfattades de böcker som getts ut på finska av Sanoma Pro, under samma namn som examensdelarna (Att främja utveckling och delaktighet, Att främja välbefinnande och funktionsförmåga), som i det stora hela bra som de är. Dessa kunde med fördel översättas och vid behov anpassas, både i förhållande till språket (t.ex. gällande videolänkar) och till eventuella justeringar i examensgrundernas innehåll. Till de delar översättning inte är möjlig²¹ måste eget svenskspråkigt material utvecklas, antingen för att kompensera för de delar som inte kan översättas eller så att motsvarande svenskspråkiga läromedel utarbetas.

- Grundexamen i pedagogisk verksamhet och handledning

Denna examen som i praktiken utbildar barnledare och ungdomsledare har tills vidare stått helt utan läromedel. Även här finns det färdiga läromedel på finska som uppfattas som ändamålsenliga och som kunde översättas och vid behov anpassas.

- Grundexamen i husteknik, sk. VVS

Husteknik är en annan bransch som stått helt utan läromedel och där flera lärare påtalade ett starkt behov. Dels efterfrågas en bok i tabellform över installationskrav och mått, dels material som stöder inläringen för de tre första obligatoriska examensdelarna (Installation av värmesystem, Installation av bruksvattensystem, Installation av avloppssystem). I vilken utsträckning det redan existerar nyttigt material som kunde översättas direkt och anpassas bör diskuteras med utbildningsanordnarna.

Översättning av befintligt material som följer nuvarande examensgrunder är en enkel startpunkt. Med tanke på att innehållet i examensgrunderna som bäst ses över kunde dessa ändringar fås med i översättningarna och göra dem tidsenliga och ändamålsenliga. Dessa tre hör till de branscher vars behov framkom väldigt starkt under utredningens gång men utgör naturligtvis inte de enda: som sagt rekommenderas att en genomgående utredning av behoven görs för alla yrkesinriktade grundexamina.

3. HUX: Nu då en ny utbildning som handleder för examensutbildning introduceras (och ersätter utbildningen som handleder för yrkesutbildning, VALMA) bör behovet av lärresurser ses över.

De lärare som jobbat med utbildningen som handleder för yrkesutbildning (VALMA) har tills vidare arbetat utan läromedel. Nu då utbildningen förnyas från och med 1.8.2022 utgör det en möjlighet att se över behovet av lärresurser och ta hjälp av det som redan finns på finska. Här rekommenderas ett nära samarbete över språkgränsen, så att eventuellt finskspråkigt material som redan existerar eller bearbetas kunde översättas till svenska.

4. Utred behovet av lättillgängligt/lättläst material

Det vore det ytterst ändamålsenligt att samarbeta kring utvecklingen av lättläst material, både över språkgränsen och mellan de svenskspråkiga utbildningsanordnarna. Optima har en vana att anpassa material och besitter därmed stor expertis på området. Speciallärare inom varje yrkesinstitut kunde eventuellt bistå med information för en kartläggning av de största behoven av lättläst eller lättfattligt material och förmedla dessa till Utbildningsstyrelsen. Lärum arbetar redan på att producera material men har inte de resurser som behövs för att möta behoven. Med hjälp av en konkret lista på behov kunde en handlingsplan utarbetas och Läromedelgruppen informeras om vilka behov som anses vara mest akuta.

Generella rekommendationer

Regeringens utbildningspolitiska redogörelse fastslår att:

”Främjande av digitala kompetenser och utvecklingen av digitala läromedel och flexibla, mångsidiga inlärningsmiljöer ska säkerställas på lika villkor på båda nationalspråken. Utveckling av högklassiga svenskspråkiga läromedel som är förenliga med läroplanen förutsätter tillräckliga resurser på alla utbildningsstadier.”²²

De resurser Utbildningsstyrelsen idag förfogar över för läromedelsproduktion på svenska – dels statsunderstödet för produktion av läromedel med liten spridning, dels resurserna inom den egna förlagsverksamheten – är inte tillräckliga. De ska räcka för läromedel för alla stadier, och då har ingen ens ansökt om att producera läromaterial för yrkesutbildningen sedan reformen 2018. Förhoppningsvis ökar intresset i och med de digitala plattformar som både Utbildningsstyrelsen och Otava är i färd med att ta i bruk. Men eftersom man i dagens läge ligger efter är det svårt att täcka de behov som finns inom andra stadiets yrkesutbildning med dagens resurser. Dels måste det därför tillsättas extra medel uttryckligen för yrkesutbildningens läromedel för att åstadkomma ett minimum av lärresurser enligt de nya examensgrunderna, dels måste man hitta en långsiktig lösning.

Samtidigt är det enda sättet att i framtiden på ett bättre sätt svara mot behoven av lärresurser för andra stadiets yrkesutbildning på svenska ett kontinuerligt samarbete mellan Utbildningsstyrelsen, utbildningsanordnarna (rektorerna) och den privata sektorn (inklusive fonderna och förlagen). Från fondernas sida är man tydlig med att eventuella större bidrag för läromedelsproduktion från dem kan komma på fråga i framtiden endast ifall yrkesutbildningsanordnarna kan förbinda sig till ett gemensamt mål och jobba samstämmigt för att uppnå det.

Följande rekommendationer ska ses som sammanflätade och del av en helhet: för att åtgärda problematiken på lång sikt krävs aktiva insatser från alla aktörer.

Rekommendationer till Undervisnings- och kulturministeriet

1. Undervisnings- och kulturministeriet bör säkerställa att den svenskspråkiga yrkesutbildningen på andra stadiet får tillgång till i alla fall ett minimum av grundläggande lärresurser, baserade på gällande examensgrunder, och avsätta tillräckliga medel för detta.
2. Undervisnings- och kulturministeriet bör i samarbete med Utbildningsstyrelsen överväga tillsättandet av ett expertorgan – ett Läromedelscenter – som kunde ansvara för tillgången till svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning. Ett dylikt expertorgan skulle ha som uppgift att följa med behoven inom fältet, beställa läromedel från producenter, vid behov anordna kurser om ibruktagnin av läromedel etc.
3. I den nationella utredningen av den svenskspråkiga utbildningen i Finland uppmanas Undervisnings- och kulturministeriet ta ansvar för att utarbeta kvalitetskriterier för svenskspråkiga läromedel i Finland över lag och speciellt för digitala lärresurser inom svenskspråkig utbildning. Detta rekommenderas även för andra stadiets yrkesutbildning.

Rekommendationer till Utbildningsstyrelsen

4. Utbildningsstyrelsen bör ges möjlighet att fullfölja koordineringsansvaret för att se till att ett grundläggande utbud av lärresurser för andra stadiets yrkesutbildning existerar i framtiden. Detta skulle kräva minst ett årsverke till.

5. Då Utbildningsstyrelsen utarbetar nya lärresurser uppmanas UBS att stå i kontinuerlig kontakt till de lärare som berörs av lärresursen, för att säkerställa att utbudet möter efterfrågan.
6. Alla offentliga digitala plattformar som utnyttjas av utbildningsanordnare bör utvecklas samtidigt på båda inhemska språken.
7. Utbildningsstyrelsen uppmanas att göra den öppna biblioteksresursen aoe.fi mer användarvänlig på svenska, bland annat genom att lägga in materialets språk som sökkriterium redan på första sidan.

Rekommendationer till utbildningsanordnarna

8. Rektorer inom andra stadiets yrkesutbildning bör uppmuntra sina teamledare eller examensansvariga att med regelbundna intervaller gå igenom hur läget gällande lärresurser ser ut inom varje examen – gärna varje enskild examensdel – samt inom de gemensamma examensdelarna och bedöma var de största bristerna eller behoven ligger. Dessa bör kommuniceras till Utbildningsstyrelsen.
9. Utbildningsanordnarna uppmanas att på ett tydligt sätt kommunicera sina behov och prioriteringar, gärna samkört med andra utbildningsanordnare, till Utbildningsstyrelsen. Signalerna till läromedelsproducenter om vilken typ av läromedel utbildningsanordnarna är villiga att beställa för sina studerande bör vara möjligast tydlig.
10. Utbildningsanordnarna bör förbinda sig till att bistå med expertis då/ ifall dessa läromedel utarbetas, och engagera sig i processen då lärresurser utarbetas. Viktigast är att de läromedel som utvecklas motsvarar de studerandes behov.

11. Utbildningsanordnarna bör årligen inkludera utgifter för lärresurser i sin budgetering.
12. Utbildningsanordnarna bör aktivt uppmuntra sina lärare att lägga upp material på aoe.fi, i synnerhet sådant material som utarbetats med allmänna medel (t.ex. inom nationella eller internationella projekt).
13. Digitaliseringen öppnar nya möjligheter till lärresurser som är skräddarsydda för behoven inom andra stadiets yrkesutbildning på svenska. Det mest kostnadseffektiva sättet att ta digitala läromedel i bruk skulle vara för yrkesutbildningsanordnarna att gå in för gemensamma lösningar. Detta kräver inte en gemensam inlärningsplattform men däremot en vilja att göra det tillsammans.
14. För att kunna erhålla stöd för läromedelsproduktion från fonderna krävs samstämmighet från yrkesutbildningsanordnarnas sida. Det kunde sålunda vara värt att sondera fram tillsammans vilka de största behoven är och lägga fokus på att åtgärda dessa. Detta kan kräva att agera utanför invanda mönster eller modeller.

Rekommendationer till privata aktörer

15. Privata aktörer och förlag kunde ta tydligare initiativ till att utveckla svenskspråkiga läromedel för andra stadiets yrkesutbildning, så som Otava redan verkar göra och i enlighet med det intresse som S&S visat i denna rapport.
16. Läromedelsgruppen kan bistå i processerna genom att tydligt gå ut med stöd till uttryckligen produktionen av läromedel för andra stadiets yrkesutbildning. Fonderna kunde med fördel gå in i projekt där finansiärer,

utbildningsanordnare och förlag samarbetar för att skapa en fungerande helhet. Översättningar utgör en viktig del av helheten.

Bilaga 1

Beviljade tillstånd för yrkesinriktade examina som ordnas av svensk- och tvåspråkiga utbildningsanordnare, grupperade enligt yrkesområde¹

Obs: Beviljade tillstånd behöver inte innebära att utbildningen arrangeras.

Humanistiska och konstnärliga områdena

Grundexamen inom konstindustrin

Grundexamen inom mediebranschen och visuell framställning

Grundexamen i musik

Yrkesexamen inom konstindustrin

Yrkesexamen inom mediebranschen

Yrkesexamen inom musikproduktion

Yrkesexamen i föreställnings- och teaterteknik

Yrkesexamen i kontakttolkning

Specialyrkesexamen inom konstindustrin

Specialyrkesexamen inom mediebranschen

Specialyrkesexamen i tolkning för talskadade

Handel, administration och juridik

Grundexamen i affärsverksamhet

Yrkesexamen i fastighetsförvaltning

Yrkesexamen i företagande

Yrkesexamen i arbete som teamledare

Yrkesexamen i affärsverksamhet

1 Enligt Undervisningsförvaltningens styrnings- och regleringstjänst Oiva (<https://oiva.minedu.fi/sv/tillst%C3%A5nd/yrkesutbildning>), konsulterad 16.3.2022.

Specialyrkesexamen i ledarskap och företagsledning

Specialyrkesexamen i affärsverksamhet

Specialyrkesexamen i chefskap inom produktion

De naturvetenskapliga områdena

Grundexamen i natur och miljö

Yrkesexamen inom naturbranschen

Specialyrkesexamen inom naturbranschen

Databehandling och kommunikation (IKT)

Grundexamen i informations- och kommunikationsteknik

Yrkesexamen i informations- och kommunikationsteknik

De tekniska områdena

Grundexamen inom gruvbranschen

Grundexamen i maskin- och produktionsteknik

Grundexamen i husteknik

Grundexamen inom bilbranschen²

Grundexamen inom el- och automationsbranschen

Grundexamen inom laboratoriebranschen

Grundexamen inom processindustrin

Grundexamen inom båtbyggnadsbranschen

Grundexamen inom träindustrin

Grundexamen inom ytbehandlingsbranschen

Grundexamen inom livsmedelsbranschen

Grundexamen inom byggnadsbranschen (utom schaktmaskintransport)

Grundexamen inom lantmäteri branschen

Grundexamen inom textil- och modebranschen

2 Från och med 1.8.2022 Grundexamen inom fordonsbranschen

Grundexamen i teknisk planering
Yrkesexamen i maskinmontering och underhåll
Yrkesexamen i husteknik (utom kylmontering)
Yrkesexamen inom processindustri
Yrkesexamen inom båtbyggnadsbranschen
Yrkesexamen inom träindustrin
Yrkesexamen inom bageribranschen
Yrkesexamen inom fordonsbranschen
Yrkesexamen inom el- och automationsbranschen
Yrkesexamen inom energibranschen
Yrkesexamen inom ytbehandlingsbranschen
Yrkesexamen inom husbyggnadsbranschen
Yrkesexamen i produktionsteknik
Specialyrkesexamen inom fordonsbranschen
Specialyrkesexamen inom båtbyggnadsbranschen
Specialyrkesexamen inom träindustrin
Specialyrkesexamen inom bageribranschen
Specialyrkesexamen inom ytbehandlingsbranschen
Specialyrkesexamen inom husbyggnadsbranschen

Lant- och skogsbruk

Grundexamen inom lantbruksbranschen
Grundexamen inom hästhushållning
Grundexamen inom trädgårdsbranschen
Grundexamen inom skogsbranschen (utom skogsmaskinskörning)
Grundexamen i fiskeri
Yrkesexamen inom lantbruksbranschen
Yrkesexamen inom hästhushållning
Yrkesexamen inom trädgårdsbranschen
Yrkesexamen inom skogsbranschen

Yrkesexamen i djurskötsel
Specialyrkesexamen inom lantbruksbranschen
Specialyrkesexamen i utveckling av landsbygden

Hälsovård och välfärd

Grundexamen inom social- och hälsovårdsbranschen
Grundexamen i pedagogisk verksamhet och handledning
Grundexamen inom läkemedelsbranschen
Grundexamen i instrumentvård
Yrkesexamen i mentalhälsoarbete och missbrukarvård
Yrkesexamen inom funktionshinderområdet
Yrkesexamen inom hälsovårdsbranschen
Yrkesexamen i pedagogisk verksamhet och handledning
Yrkesexamen i massage
Specialyrkesexamen i äldreomsorg
Specialyrkesexamen i mentalhälsoarbete och missbrukarvård
Specialyrkesexamen i rehabiliteringsstöd och handledningstjänster
Specialyrkesexamen i pedagogisk verksamhet och handledning
Specialyrkesexamen i massage

Tjänstebranschen

Grundexamen inom turismbranschen
Grundexamen inom rengörings- och fastighetsservicebranschen
Grundexamen inom restaurang- och cateringbranschen
Grundexamen inom hår- och skönhetsbranschen
Grundexamen i sjöfart
Grundexamen i logistik
Grundexamen i idrott
Yrkesexamen i idrott och träning
Yrkesexamen i guideservice

Yrkesexamen inom rengörings- och fastighetservicebranschen
Yrkesexamen i församlings- och begravningservice
Yrkesexamen i turismservice
Yrkesexamen i kundservice på restaurang
Yrkesexamen i matservice
Yrkesexamen i servicelogistik
Yrkesexamen inom transportbranschen
Yrkesexamen inom säkerhetsbranschen
Specialyrkesexamen i tjänster för specialkonst
Specialyrkesexamen i chefskap inom inkvarterings- och kosthållsbranschen
Specialyrkesexamen inom hår- och skönhetsbranschen
Specialyrkesexamen för säkerhetsvakt
Specialyrkesexamen i träning

Samt:

Utbildning som handleder för yrkesutbildning – Valma (från 1.8.2022: Utbildning som handleder för examensutbildning – Hux)
60 kompetenspoäng som utförs under ca ett år.

TELMA

Utbildning som handleder för arbete och självständigt liv.
60 kompetenspoäng som utförs på 1–3 år.

Bilaga 2

GEMENSAMMA EXAMENSDELAR I YRKESINRIKTADE GRUNDEXAMINA

Sammanlagt 35 kompetenspoäng av vilka 27 (nedan) är obligatoriska och 8 är valbara

Kunnande i kommunikation och interaktion (12 kp)

på modersmålet (4 kp)

på andra inhemska språket, finska (2 kp)

på ett främmande språk/engelska (3 kp)

Verksamhet i den digitala miljön (2 kp)

Konst och kreativt uttryck (1 kp)

Kunnande i matematik och naturvetenskap (6 kp)

Matematik och tillämpad matematik (4 kp)

Fysikaliska och kemiska fenomen och tillämpning av dem (2 kp)

Kunnande om samhälle och arbetsliv (9 kp)

Att verka i samhället som medborgare (2 kp)

Att verka i arbetslivet (2 kp)

Färdigheter i studie- och karriärplanering (1 kp)

Företagsamhet och företagarinriktad verksamhet (1 kp)

Upprätthållande av arbetsförmågan och välbefinnandet (2 kp)

Främjande av hållbar utveckling (1 kp)

kp = kompetenspoäng

Bilaga 3

**Svenskspråkiga läromedel utgiva av Utbildningsstyrelsen för andra stadiets yrkesutbildning, till salu hösten 2021. Enligt branch (utgivningsår inom parentes).
Antal sålda exemplar under 2019–2021.**

Läromedel	2019 sålda exemplar	2020 sålda exemplar	2021 sålda exemplar 1.1- 15.11.21
Grundexamen inom social- och hälsovårdsbranschen			
ABC om läkemedelsbehandling (2008)	38	48	31
Läkemedelsräkning (1996)	20	1	7
Massage för hela människan (2006)	14	17	19
Modern rehabilitering - en resurs (2005)	2		2
			Makulerad 11/2021.
Märg och ben (1999)	16	21	11
Sjukvård och omsorg (2007)	38	22	14
Utvecklingsstörning (2012)	11	5	1
Våra vanligaste sjukdomar (2011)	30	42	25
Vård och välbefinnande (2016)	44	86	131
Äldreomsorg för närvårdare (2016)	41	29	13

Grundexamen i affärsverksamhet

Matematik inom företagsekonomi (2017)	131	83	71
Mästare på service (2010)	18	4	1

Grundexamen inom el- och automationsbranschen

Elinstallationsteknik (2014)	143	151	154
Elinstallationsteknik övningsbok (2017)	26	20	17
Elteknik (1997)	52	82	58
Elteknik - studiebok (1997)	33	77	55
Inomhusinstallationer (2008)	76	84	19

Grundexamen inom bilbranschen

Bilteknik – Chassi- och manöveranordningar (2017)	1	1	Makulerad 11/2021.
---	---	---	-----------------------

Grundexamen inom byggnadsbranschen

Husbyggnad 1 (2002)	4	8	11
Husbyggnad 2 (2003)	2		1 Makulerad 11/2021.
Träarbeten inom husbyggnad (2009)	48	72	53
Yrkesritning för byggnadsbranschen (2008)	8	8	11

Grundexamen inom restaurang- och cateringbranschen

Handbok i matlagning (1999)	22	9	11	
Kosten och hälsan (2004)		1		Makulerad 11/2021.
Storkökets proffs (2012)	6	5	2	Makulerad 11/2021.

Grundexamen inom konstindustrin

Grundmönster för damkläder 1 (1987)	9	21	14	
Provning och formning (2005)	6	13		

Grundexamen i informations- och kommunikationsteknik

Grundexamen i pedagogisk verksamhet och handledning

För barnets bästa (2013)	12		2	
--------------------------	----	--	---	--

Grundexamen i maskin- och produktionsteknik

Maskinell bearbetning (2000)	61	61	3	
Maskinmontering (2002)	22	19	21	
Svetsning och stålkonstruktioner (2004)	45	50	4	
Svets teknik - studiebok (2008)	2	7	9	
Tekniska ritningar (2006)	13	12	21	

Grundexamen inom hår- och skönhetsbranschen

Färg och lockar (2011)	5		
Hår (2014)	19	12	13

Grundexamen inom lantbruksbranschen

Grundexamen i logistik

Grundexamen inom trädgårdsbranschen

Effektiv växthusodling (2001)	3	2	1	Maku- lerad 11/2021.
Växtproduktion 1 (1999)	21	10	11	

Grundexamen i husteknik

Grundexamen inom skogsbranschen

Grundexamen inom rengörings- och fastighetsservicebranschen

De gemensamma examensdelarna

Omega - Fysik för den grundläggande yrkesut- bildningen (2004)	49	25	7
Pythagoras - Yrkesma- tematik för de tekniska branscherna (2002)	29	23	2

Källor

Bryggman, Carola (2017) *Mot nya utmaningar. Arbetslivets roll i svenskspråkig yrkesutbildning, Svenska kulturfondens rapport*, https://www.kulturfonden.fi/wp-content/uploads/2018/01/Mot_nya_utmaningar2018_webb.pdf.

Leveälahti, Samuli, Jenna Nieminen, Kari Nyyssölä, Vihtori Suominen och Suvipilvi Kotipelto (red.) (2019) *Osaamisrakenne 2035*, Raportit ja selvityksen 2019:14, Utbildningsstyrelsen.

Norrback, Ole (2015) *Rapport om den svenskspråkiga yrkesutbildningen med förslag till förändringar*, Rapport till Undervisnings- och kulturministeriet, 2015:1, https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/dd389136-20b6-45af-8ed4-81c9c2d4e972/171a9f92-c2f3-454b-904f-06fe2ecc1c38/RAPORTTI_20150116102306.PDF.

Oker-Blom, Gun (2021) *Den svenskspråkiga utbildningen i Finland: särdrag, utmaningar, utvecklingsbehov och förslag till åtgärder*, Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2021: 9, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162926/OKM_2021_9.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Statsrådet (2021) Statsrådets utbildningspolitiska redogörelse, Statsrådets publikationer 2021:25, <https://okm.fi/sv/utbildningsredogorelse>.

Vento, Isak (2017) *Studentexamen – vad händer sen? En kartläggning av svenskspråkiga studenters studieväg 2005–2014*, Svenska kulturfonden, https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/235469/Studentexamen_vad_h_nder_sen.pdf?sequence=1.

Noter

- 1 Termerna yrkesutbildningsanordnare, yrkesutbildare och yrkesinstitut används här parallellt.
- 2 Se <https://www.oph.fi/sv/statistik/yrkesutbildningen>.
- 3 Observera att modersmål inte är samma som skolspråk: Även om studerande uppger finska som modersmål kan de ha gått grundskolan på svenska. Jämför Oker-Blom 2021, s. 46, som visar hur få elever som går från finskspråkig grundskola till svenskspråkig yrkesutbildning.
- 4 Enligt siffror från 2020 sammanställda av Vipunen/UBS: se <https://www.oph.fi/sv/statistik/yrkesutbildningen>.
- 5 Ingeborg Rask, undervisningsråd, Utbildningsstyrelsen, 19.1.22.
- 6 Enligt Vipunens statistik "Personer som ansökt till och tagit emot plats i utbildningar efter grundläggande utbildning", ansökningar till yrkesinriktad grundexamen, gemensam ansökan hösten 2021 (https://vipunen.fi/sv-fi/_layouts/15/xlviewer.aspx?id=/sv-fi/Rapporter/Haku-%20ja%20valintatiedot%20-%20toinen%20aste%20-%20live_SV.xlsb).
- 7 Jämfört med 8 % av eleverna i finskspråkiga skolor, inte heller det ett väldigt högt tal. Se Oker-Blom 2021, s. 43.
- 8 Se <https://www.oph.fi/sv/statistik/yrkesutbildningen>, se även Vento 2017, s. 27.
- 9 Oker-Blom 2021, s. 48.
- 10 T.ex. nämns Soile Tomperis bok "Bokföring i praktiken", utgiven av UBS men för tredje stadiets yrkeshögskoleutbildning.
- 11 Yvonne Nummela, undervisningsråd vid Utbildningsstyrelsen, med ansvar över bl.a. utdelning av 80 000 för läromedel med liten spridning, 24.11.2021.
- 12 Oker-Blom 2021, s. 57.
- 13 Se <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sa-valjer-och-varderar-du-digitala-larresurser>. Se även Oker-Blom 2021, s. 93–95, för resonemang kring läresurser.
- 14 Kartläggning av läromedelsbehov i Finland: Läromedelsbrister inom grundexamina inom den svenskspråkiga yrkesutbildningen 2020, av Johanna Lahti och Susanna Björkell, Utbildningsstyrelsen.
- 15 Statsrådets utbildningspolitiska redogörelse, Statsrådets publikationer 2021:25 (<https://okm.fi/sv/utbildningsredogorelse/andra-stadiet>).
- 16 Ibid.
- 17 Statsrådets förordning (583/2021) om ändring av statsrådets förordning om yrkesutbildning, <https://finlex.fi/sv/laki/alkup/2021/20210583>.

- 18 Oker-Blom 2021, s. 102.
- 19 Se SFP:s partidag 2021, Motion 18, <https://partidagen.sfp.fi/motion/narvardarstuderanden-ska-ha-tillgang-till-aktuella-svensksprakiga-laromedel/>.
- 20 Under FSL:s seminarium "Från läromedel till lärresurs – på svenska i Finland", 31.8.2021.
- 21 Tidigare diskussioner mellan UBS och Sanoma Pro visade att Sanoma Pro inte nödvändigtvis kan sälja översättningsrättigheter till läromedel med både tryckt och digitalt innehåll.
- 22 <https://okm.fi/sv/utbildningsredogorelse/utbildning-pa-svenska>

magma